

2. דיון בצורות המציינות מלבושים במקרא

עיוננו בצד הסטטיסטי של הנושא גילה שיש מספר וריאנטים של אותו שם, כגון כובע (X 6, כגון שמ"א יז:ה) וקובע (X 2, שמ"א יז:לח, יח' כג:כד), שריון (X 5, כגון שמ"א יז:ה), שרין (X 3, כגון מל"א כב:לד) וסריון (X 2, כגון יר' מו:ד) ושמות מסופקים אחדים שלפי דעת רוב החוקרים אינם שמות של פריטי מלבוש (*אפודה, *כסת, מחגרת, מכסה, *מספחה). לפי חישוב זהיר, מתועדים במקרא 55 שמות פריטי מלבוש (מהם 12 hapax legomena). מצאנו צורות יחידאיות מצד המספר, אך לא כולן הן hapax legomena אמיתיות, ובנושא זה ננהג לפי קנה-המידה של כהן (1978:7).

בירור המשמעות יהיה קצר ותמציתי ויסתמך על תוצאות המחקר הקודם לפי הספרים שפורטו במבוא (סעיף 1.2). בעיון זה נציין את שכיחות הצורה במקרא ונדגים במספר היקרויות, שכן עבודה זו אינה קונקורדנציה. נסתייע בצורות מקראיות מאותו שורש, צורות מקבילות מורפולוגית וסמנטית בשפות שמיות והשתקפות המילה בתרגום השבעים ובתרגומים הארמיים (אונקלוס ותרגום יונתן על הנביאים). נצטט את התרגומים הארמיים לפי המהדורה המדעית של שפרבר (Sperber 1959-1973) ואת תרגום השבעים, שיש לו כמה מהדורות, אך הציטוטים יובאו מן הטובה שבהן, מהדורת גטינגן (Septuaginta) (1954). בסעיפים הבאים נביא רק את הממצאים המסייעים לניתוח פריטי השדה, ועל כן לא נתייחס מצד אחד לתרגומים מדרשיים שאינם מתרגמים את המילה גרידא אלא מפרשים אותה בדרך הרחוקה מהפשט, ומצד שני נקבל פירושים ומסקנות של חוקרים קודמים וכן תרגומים פרשניים ונשתמש בהם למטרתנו.

בראש כל פרק נסקור את תולדות הצורה בלשון שלאחר המקרא. יש צורות שנעלמו מן הלשון, ויש שנשתמרו בכל הרבדים במשמעויות המקראיות עד ימינו, כגון "בגד" ו"חגורה". הגורמים לכך עשויים להיות מאלה המנויים לקמן, מקצתם או כולם:

1. שכיחות גבוהה במקרא (קוטשר תשי"ט:24);

2. נוחות השם בהגייה, כפי שקובעת היגה (Higa 1979:285) על מצבים של השפעת

לשונות: "the shorter of the two [words] is usually adopted";

3. צורכי הדוברים. דרך משל: הצורה "בגד" שהיא קצרה ונוחה בדיבור וממלאה את

צורכי הדוברים – נשתמרה; כך "חגורה" ו"מכנסים"; "כסות" ו"שלמה" נעלמו בגלל סינונימיה

מופרזת בשדה הסמנטי הנדון (ראה גלוסקא 1999:286); "כתנת" הומרה בגלל כובד

הגייתה על-ידי הדוברים בצורה "חולצה"; הצורה הקצרה והנוחה שק נשתמרה עד ימינו, אך

רק במשמעות 'אמתחת' ולא כשם פריט מלבוש, משום שאין נוהגים בתרבותנו הנוכחית

ללבוש שק כאות אָבל.

שכיחות הצורה במקרא אינה גבוהה (9 X), וכל היקרויותיה מצויות במ"ק (מקראית קלאסית), בתורה ובנבואה, ונעדרת במ"מ (מקראית מאוחרת), אך המשך שימושה מצוי בלשון המגילות (2 X), בלשון חז"ל (7 X, תקליטור האקדמיה) ובלשון הרבנית (ב"א: 32ב), והיא נעלמת שוב בעברית בת-ימינו. מכאן ניתן להבין את היעדרותה גם במ"מ, הנובע מכך שבתקופה זו ביהמ"ק היה חרב ולא היה צורך בה לדוברים. העובדה שהיא משמשת עם "כתנת" במ"ק מרמזת על משמעותה, כפי שנראה בפסוקים הבאים:

מ"ק:

1. ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמ' כח:ד).
2. ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט תעשה מעשה רקם (שמ' כח:לט).
3. ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטיים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת (שמ' כח:מ).
4. ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה ה' את משה (שמ' לט:כט).
5. כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויק' טז:ד).
6. והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה (יש' כב:כא).

מקבילות בשפות שמיות-חמיות: מצרית: bnd – 'לחתול/לחבוש' (HALOT I:8b),
 (Ellenbogen 1962:2). **תרגומים:** אונקלוס – המיינא דבוצא (ויק' טז:ד), וכך ת"י (יש' כב:כא), וכך ארמית גלילית (Sokoloff 1990:166); LXX: ζωνη – 'חגורה' (שמ' כח:ד);

στεφανος – 'זר' (יש' כב:כא). משמעות התרגום האחרון בהקשר שבספר ישעיה (מס' 6 לעיל) עשויה ללמד, שלפי דעת המתרגם, מינוי למשרה שלטונית נעשה לא באמצעות חגירת חגורה אלא על-ידי הכתרתו של המיועד לכך בִּזְר (כתר), ואולי זה משקף את מנהגי ארץ מצרים ההלניסטית.

דעת החוקרים: Schärpe (מחגורת, Hönig 1957:78), sash (NIDOTTE 1:250-) (251). ההקשרים השונים של הופעת הצורה מלמדים: 1. האבנט נחגר על הכתונת, משמע שהוא סוג של חגורה (כדעת התרגומים לעיל); 2. הוא מלבוש כבוד כוהני (השווה הרן תשכ"ג:1047); מילגרום סובר שאבנטי הכהנים הפשוטים (ויק' טז:ד) נעשו בדומה לאבנטו של הכהן הגדול משש משזר, תכלת, ארגמן ותולעת שני, מעשה רקם, כפי שכתוב בשמ' לט:כט (Milgrom 1991 ad loc.). 3. הוא נחשב גם ללבוש מלכות (מס' 5 לעיל). דעתו של אלנבוגן על שאילה מן המצרית העתיקה (bnd) נראית סבירה: ההגה / / בעברית נראה כפרוסתטי, ו- / d / < / t / .

אדר

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), ההיקרות הראשונה מצויה במ"ק והשנייה במ"מ. היא נעלמה מלשון חז"ל, אך חזרה לשמש בלשון הפיוט הקדום ובלשון השירה העברית המודרנית (ב"א:75ב).

נביא את ההיקרויות:

1. ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח שובי מלחמה

(מי' ב:ח).

מ"מ:

2. ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם ואקחה שלשים הכסף ואשליך אתו בית ה' אל היוצר (זכ' יא:יג).

צורות מאותו שורש במקרא: נאדר, האדיר, אדיר, אדרת. **מקבילות בשפות שמיות-**

חמיות: ארמית גלילית אדרא – פרווה (תקליטור האקדמיה; נראה שהצורה הזאת שאולה מיוונית); LXX: ὄρα (עור, פרווה – מי' ב:ח).

לפי הפסוקים המובאים לעיל, הצורה מצויה יחד עם שלמה, עובדה המעידה שהיא פריט מלבוש של עשירים בעיקר. **דעת החוקרים:** בעלי HALOT מציעים (HALOT I, 16b) לצורה משמעות אחת – splendour (פאר, הוד, תפארת) על פי התמנית בזכ' יא:יג. הפירוש הזה מסתמך על דעות החוקרים (ICC, Mitchell e.a. 1912:310 – "noble price", AB, "worthy, glory" – Meyers & Meyers 1993:278).

במיכה ב:ח בעלי HALOT מציעים לגרוס 'אדרת תפשטון' ורואים כאן הפלולוגיה של ת', ויש לזה יסוד, לדעתנו; מכאן ניתן גם להבין, שהכתיב של הצורה במ"מ התקבע כבר בתקופת הבית השני. לפי בעלי HALOT וגם NIDOTTE 1:276-277, לא קיים במקרא פריט מלבוש בשם "אדר", וגם אם הוא קיים – צורה זאת נרדפת ל"אדרת" (ע"ע). אם נראה את הצורה בכל זאת כשם של פריט מלבוש, נקבל את דעת רש"י על משמעות הצורה: "לבוש תפארת", כי היא מהווה שלל יקר במלחמה (מיכה ב:ח).

אדרת

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה למדי (X 11), במ"ק (X 8) ובמ"מ (X 3), היא נעלמה בלשון חז"ל וחזרה לשמש בעברית של ימי הביניים (ב"י א:77ב) ובספרות העברית

בת-ימינו. בדיבור העברי בישראל היא משמשת בביטוי "אותה הגברת בשינוי אדרת", ותחתיה משמשת הצורה "שאל" השאולה מצרפתית challe.

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו (בר' כה:כה).
2. וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם והנם טמונים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה (יהו' ז:כא).
3. ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו (מל"א יט:ג).

4. ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונה ג:ו).

מ"מ:

5. והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכ' יג:ד).

צורות מאותו שורש במקרא: נאדר, האדיר, אָדיר, אָדָר. **תרגומים:** LXX: ὄρα (עור, פרווה – בר' כה:כה), ζῶσις (יריעה – זכ' יג:ד), ζῶσις (ערום, נטול שיער – יהו' ז:כא), ἡδωμένη (מעיל מפרוות הכבש – מלבוש אליהו, מל"א יט:ג, מל"ב ב:ח), ἡδωμένη (מעיל – יונה ג:ו). אונקלוס – גלים, כלן (גלימה, בר' כה:כה); ת"י – אצטלאי (מעיל, יהו' ז:כא), שושיפא (מעיל – מלבוש אליהו, ת"י מל"א יט:ג, מל"ב ב:ח, ב:יג, ב:יד), לבוש יקר (יונה ג:ו).

דעת החוקרים: לפי Hönl (1957:66) אדרת היא Mantel (מעיל), וכך NIDOTTE mantle, robe – 1:276; זו קביעה כללית מדיי. בעלי NIDOTTE אף סוברים, ש"אדרת" היא שם נרדף לשמלה ולמעיל, אבל לא מביאים הוכחות. לפי המובאות, וכן לפי המקבילות, לצורה מספר סממות: לפי הפעלים "ילבשו" (5 לעיל), "וילט" (=כיסה, 3) הסממה היא כיסוי,

לבוש; 2. לפי הסינטגמה "אדרת שיער" (1, 5), יש סממה "חומר שממנו נעשה המלבוש" (עור). 3. "אדרת" היא מלבוש עליון (4 לעיל), שפעמים משמש כיסוי לפנים (3). העיון התחבירי-סינטגמטי מלמד, שהצד החלק של אדרת היה צמוד לגוף, והשיער מופנה כלפי חוץ, שאיפשר יצירת הדימויים "כאדרת שער" (1) ומטאפורות, כגון "אדרתם" (זכ' יא:ג) במשמע 'פאר / יופי' ו"גפן אדרת" (יח' יז:ח) במשמע 'ענף, פורה'. אדרת היתה דבר יקר ערך (2 לעיל), מלבוש מלכים (4) ונביאים (5).

אזור

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה (X 14), ברוב מכריע (X 13) במ"ק. המשך שימושה מצוי בספר בן-סירא, במגילות, בעברית של אמוראים (תקליטור האקדמיה) ובלשון הרבנית (ב"א:125א). מלשון ימי הביניים חל מעתק סמנטי למשמעות 'חלק מיוחד בגוף כלשהו', והצורה משמשת במשמעות הזאת גם בעברית בת-ימינו.

נביא כמה היקריות:

1. ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא (מל"ב א:ח).
2. אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (יש' ה:כז).
3. כה אמר ה' אלי הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך ובמים לא תבאהו (יר' יג:א).
4. כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם ה' להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת ולא שמעו (יר' יג:יא).
5. חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלשים כלם דמות בני בבל כשדים ארץ מולדתם (יח' כג:טו).

פעלים מאותו שורש במקרא: אזר, נאזר, איזר, התאזר. **מקבילות בשפות שמיות-**

חמיות: ערבית 'azara – לסבוב; אוגריתית m'zrtm, ערבית 'izar, 'izr, mi'zar – מסוה, חגורת מותניים; אכדית išru (CAD 7,261). **תרגומים:** LXX: ζωσζ (חגורה – מל"ב א:ח, יש' ה:כז, איוב יב:יח), αμγλωαοσσο (עיטור – יח' כג:טו), αμγωζωσσο (חגורה – יר' יג). ת"י – *זָרָז (חגורה בכל מקום).

נראה שאזור מקביל סמנטית לצורות "אבנט", "אפוד" ו"חשב", המצויים במ"ק והשייכים לתחום הריטואל. **דעת החוקרים:** לפי Hönig (1957:20ff) ו-Galling (1937:333) הוא חגורה. לפי HALOT (I, 27a): loincloth, וכך נובע מן הכתוב (4 לעיל). בעלי HALOT משערים, שהפועל "אזר" דנומינטיבי, שכן עם "אזור" משמשים הפעלים אסר (איוב יב:יח), דבק (יר' יג:יא), חגר (יח' כג:טו), שם (יר' יג:יא), פתח (יש' ה:כז), ורק פעם אחת אָזַר (מל"ב א:ח) (ראה פרק 4.3.3.3). לפי NIDOTTE (1:344) הוא girdle, waistcloth. רייט חושב, שאזור היה מלבוש רגיל של עובדים וחיילים בימי המקרא (Wright 1955:64-65).

תופעה נוספת היא התפתחות דימויים (simile) המשמשים כבסיס למטאפורה (צרפתי תשס"א:168), כגון: "והיה צדק אזור מותניו // ואמונה אזור חלציו" (יש' יא:ה). ההקשרים השונים של הופעת המילה מלמדים שאזור הוא מלבוש מותניים (1, 4 לעיל), לובשים אותו מלכים ואצילים (5), לוחמים (2), נביאים (1), הוא עשוי עור (1) או פשתים (3).

אפד / אפוד

שכיחות הצורה הזאת במקרא גבוהה מאוד (X 49). רוב ההיקריות נמצאות במ"ק (X 48) ורק תמנית אחת – במ"מ (דה"א טו:כז). השימוש בצורה במקרא הולך ופוחת מרובד

לרובד, ויש לשער שהסיבה נעוצה בהפיכת האפוד לחפץ המיועד לעבודה זרה ולאמונת תפלות. היא מתועדת בלשון חז"ל בשימוש הלכתי ובלשון ימי הביניים (ב"י א:342א), והיא משמשת בעברית בת-ימינו רק בצירוף "אפוד מגן" שבלשון הצבאית.

הצורה "אפוד" משמשת במקרא בכמה משמעויות: 1. מלבוש למשרתי המקדש, 2. מלבוש לכהן הגדול, 3. מכשיר לאורקל, 4. פסל מוצק (גבריהו תשט"ו: 495 – 497, Friedrich 1968, Thiersch 1936). לפי NIDOTTE (1:476-477), שמסתמך על הרן (תשט"ו), כל הסוגים האלה עולים למושג קדום אחד – 'חפץ קדוש'. ענייננו הוא משמעויות 1 ו-2, כפי שהן משתקפות במובאות הבאות:

1. המשמעות הראשונה: 1. ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד (שמ"א ב:יח).
2. ויאמר המלך לדואג סב אתה ופגע בכהנים ויסב דואג האדמי ויפגע הוא בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד (שמ"א כב:יח).
3. ודוד מכרכר בכל עז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד (שמ"ב ו:יד).
4. המשמעות השנייה: 4. ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמ' כח:ד).
5. ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד (שמ' כח:כז).
6. ואבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן (שמ' לה:ט).

עניינו של השם – 'בגד מוצמד לגוף'; במקרה של הכהן הגדול, החושן היה צמוד לאפוד. צורות מאותו שורש במקרא: אפד (הידק), אַפְדָּה. המקבילות בשפות שמיות-חמיות-חמיות: נמצא בל"ח, בארמית התרגומים; בסורית *āpūdā* (Brockelman 1966:39b), *pedtā* – מלבוש של כומר; אוגריתית *ipd*; אשורית עתיקה *epattu*, pl. *epadātu* – מלבוש יוקרה (CAD 4,183a).

תרגומים: LXX: ζυμωσας (כתף – שמ' כח, שמ' לט, ויק' ח), ζυμωσας (מגיע לרגלים – שמ' כח:לא – מעיל האפוד), εσφας (שופ', שמ"א, שמ"ב), εσφας (כהונה – הו' ג:ד – אפוד ותרפים), ηλσας (מעיל – דה"א טו:כז – מלבוש שלבש דוד בשעת העברת ארון ה'). לדעת ה-LXX, דוד לא יכול ללבוש אפוד כמלבוש כהונה בשעת העברת ארון ה', כי דוד איננו כהן, ולכן הוא לדעתם לובש ηλσας – מעיל. דעות החוקרים על אפוד בד שלבש דוד (דה"א טו:כז): מלבוש בד פשוט, לא מלבוש מיוחד של משרתי הקודש (McCarter 1974:171-1984:505-507; Tidwell), מלבוש ילדים שהופעת המבוגר בו מבזה אותו (Phillips 1969:485-487), ושמה משום כך לעגה לו מיכל בת שאול (ראה שמ"ב ו:ב).
אונקלוס – אפודא (בכל מקום); ת"י – אפודא (ברוב המקומות), כרדוט (חולצה עם שרולים, שמ"א ב:יח).

רש"י על שמ' כח:ד: "לבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו, רחבו כרוחב גב איש, כמין סינר שקורין פורציינ"ט בלעז [חגורה] שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים, כך מעשהו מלמטה, שנאמר (שמ"ב ו:יד) ודוד חגור אפוד בד, למדנו שהאפוד חגורה היא. ואי אפשר לומר שאין בו אלא חגורה לבדה, שהרי נאמר (ויק' ח:ז) ויתן עליו את האפוד, ואחר כך ויחגור אותו בחשב האפוד, ותרגם אונקלוס 'בהמיין אפודא', למדנו שהחשב הוא החגור, והאפוד שם תכשיט לבדו. ואי אפשר לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד, שהרי נאמר (שמ' כח:כז) שתי כתפות האפוד, למדנו שהאפוד שם לבד, והכתפות שם לבד. לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד, על שם שאופדו ומקשטו בו, כמו שנאמר (ויק' ח:ז) ויאפוד לו בו, והחשב הוא החגור שלמעלה הימנו, והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי, שיש ראייה שהוא מין לבוש, שתרגם יונתן (שמ"ב ו:יד) ודוד חגור אפוד בד – 'כרדוט דבוץ'. ותרגם כמו כן מעילים 'כרדוטין', במעשה תמר אחות אבשלום (שמ"ב יג יח) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (שמ' כח:ד)".

חזקוני על כמ' כח:כז: "יש מפרשים שהאפוד היה מפניו ומאחוריו של כהן גדול כמין לבוש קצר, כי איך ייתכן שיהיה ממתניו ולמטה לשם קישוט, הרי לא מצינו לבוש מעין זה רק במכנסיים. ועוד הרי החוטין כפולין לעשרים ושמונה וכבד הוא מאוד, ואם כן נמצא טורד רגלי

הכהן הגדול העוסק בעבודה. לפיכך יש מפרשים שהוא ממותניו ולמעלה עד גובה כתפיו. וחשב אפודתו הוא כעין חגורה שמקיפה את כל היקפו של האפוד".

יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ג, 162) טוען שאפוד הוא בגד דמוי כתונת עם שרוולים (יוסף בן מתתיהו תשמ"ג:90); לדעתו, חשב האפוד היה תפור אל החושן והוא הידק את החושן על האפוד (קדמוניות ג, 171). לעיון מפורט יותר בשאר דעות הראשונים והאחרונים לגבי צורת האפוד ושאר בגדי הכהונה ראה שטיינברג תשנ"ה.

מדברי המפרשים ומן המקבילות ניתן להבין, כי האפוד הוא מלבוש יוקרה המיועד לכהנים ולמשרתי הקודש (1 לעיל). אפוד של הכהן הגדול (4 עשוי מתכלת, ארגמן, תולעת שני ושש משזר. הוא מכסה את הגוף מן המותניים ולמעלה עם כתפות וחשב (רצועת אריג) ומשמש כבסיס לחושן המחובר אליו (5).

*אפדה

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (X 3), כולן במ"ק. הצורה הזאת נעלמה מלשון חז"ל, ובלשון הספרות נותרה רק בפרשנות המסורתית לתורה. השכיחות הנמוכה היא אחד הגורמים להיעלמות הצורה מן הלשון (קוטשר תשי"ט:24; Weinreich 1968:57). היא מתועדת בלשון ימי הביניים במשמעויות 'חגירה' (ב"י א:340ב) ו'זודיאק' (ב"י א:342א) ונמצאת גם בעברית בת-ימינו כשם של אחד מפריטי המלבוש המודרניים, לפי החלטת האקדמיה ללשון העברית, במקום הצורה "סוודר" > sweater. הצורה משמשת במקרא בשני משמעויות: 1. 'כיסוי לעבודה זרה' (יש' ל:כב), ראה על זה Oppenheim 1949:2; 2. חלק מהאפוד בצירוף 'חשב אפדתו' (X 2). עניינו במשמעות 2:

1. וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמ' כח:ח).

2. וחשב אפדתו אשר עליו ממנו הוא כמעשהו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר כאשר צוה ה' את משה (שמ' לט:ה).

צורות מאותו שורש במקרא: אפד, אַפֵּד. אין מקבילות בשפות שמיות-חמיות.

תרגומים: LXX: $\zeta\omega\mu\alpha\tau\alpha\iota\upsilon\sigma$ (כתף בכל מקום); אונקלוס – *תקון (בכל מקום).

לפי HALOT (I, 77b) "אפודה" היא שם פעולה של overlay ('אפד'); פועל 'אפד'

מתורגם ב-LXX $\zeta\omega\mu\alpha\tau\alpha\iota\upsilon\sigma$ (נגע, דבק). לפי NIDOTTE (1:475) מדובר בחלק המותניים

מהאפוד. ייתכן שזו צורת משנה של "אפוד" (ע"ע), אך אם מקבלים את דעת בעלי HALOT

על שם הפעולה, הרי פירוש הצרף "חשב אפדתו" הוא 'חשב המשמש לחגירתו (של האפוד)',

והראיה לדבר תרגום אונקלוס "תקוניה", שמשמעו 'התקנתו' (של החשב).

אָפֵר

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), רק במ"ק, שתי ההיקרויות בסיפור

אחד, שתוכנו הוא מלחמת אחאב (874-852 לפנה"ס) עם ארם (מל"א כ). הצורה נחשבת

כצורה יחידאית (Cohen 1978:131). יש להניח שהיה עקב זאת מגע ישיר עם הלשון

הארמית. זה עשוי להסביר את הופעת הצורה רק בתקופה זו, כפי שרואים מן הפסוקים

כדלקמן. בלשון ימי הביניים הצורה חזרה לשמש במשמע 'מעטה / כסות' (אבניאון

תשנ"ז:60ב).

הנה היקרויות הצורה:

1. וילך הנביא ויעמד למלך על הדרך ויתחפש באפר על עיניו (מל"א כ:לח).
2. וימהר ויסר את האפר מעל (כ) מעלי (ק) עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנבאים הוא (מל"א כ:מא).

הצורה נעלמה מן הלשון הבתר-מקראית.

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: אכדית *apâru* – *to provide with a head*

covering

(Zimmern 1917:36 גם ארה גם, (COA 19-20 ;CAD A/2, 166-168; AHW, 57)

צורה זו שאולה מאכדית (Cohen 1978:131, f. 60), כנראה דרך ארמית. LXX:
δελαμωσ (תחבושת); **תרגומים:** ת"י – מעפרא (צעף). לפי HALOT (I, 78a) "אפר" הוא
band. ניתן לשער ש"אפר" הינו שם לחתיכת אריג שאפשר לכסות בה ראש ופנים. צורה זו
מצויה בפרק המתאר מלחמה עם ארם, והועיל ומקור הצורה באכדית, זה מחייב אותנו
להסיק, שהארמית שימשה כלשון מתווכת (*intermediate*).

בגד

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד, היא הצורה השכיחה ביותר בשדה
המלבושים (X 218), ויש ללמוד מכאן על שימושה הרב בדיבור בתקופת המקרא. רוב
המכריע של ההיקריות שלה נמצא במ"ק (X 202) ומעוט – במ"מ (X 16). היינו יכולים
להסיק מכאן שהצורה הולכת ונעלמת מן הלשון, אבל היא מתועדת בספר סן-סירא ובמגילות
הגנוזות (תקליטור האקדמיה), בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"י א:458ב), והיא אחת

מצורות היסוד בתחום המלבוש בעברית בת-ימינו. זה אומר לנו שיש להתנהג במשנה זהירות בהסקת המסקנות על מידת השימוש בצורה ברבדים שונים של העברית המקראית, מפני שהכמות המוחלטת והיחסית של היקריות ברובד המאוחר של לשון המקרא תלויה לא מעט באופי הספרים שנכתבו בלשון זו ובנושאים המוזכרים בהם.

הנה כמה מן ההיקריות של הצורה:

מ"ק:

1. ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה (בר' כד:נג).
2. וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (בר' כח:כ).
3. ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמ' כח:ב).
4. ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם (מל"א כב:י).
5. ושנא את בגדי כלאו ואכל לחם תמיד לפניו כל ימי חייו (מל"ב כה:כט).
6. הן אדני ה' יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם (יש' נ:ט).
7. והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם ושבם ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרעה את בגדו ויצא משם בשלום (יר' מג:יב).

מ"מ:

8. הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא (חגי בי:ב).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: נמצא בל"ח; ערבית *bijād* – בגד פסים. **תרגומים:**

LXX: αμφιασος (רק באיוב), ενδυσμα (לבוש – יש' סג:ב), περιβηλα (כשם כללי – במ' לא:כ), περιβηλαιον (מכסה – שופ' ח:כו), ενδυσμα (חולצה – יש' נט:יז), ενδυσμα (מעיל,

גם כשם כללי – בר' כז:כז), $\sigma\sigma\mu\omega\tau\alpha\mu\omega$ (מעיל, גם כשם כללי – שמ"א כז:ט), $\rho\alpha\kappa\omega\varsigma$ (סחבה – 'בגד עדים', יש' סד:ה), $\sigma\sigma\omega\lambda\sigma\tau\omega\varsigma$ (טלית – יח' מב:יד), $\eta\lambda\sigma\delta\sigma$ (בגד, טלית – גם כשם כללי – בר' כז:טו). אונקלוס – *כסות* (בר' כח:כ), *לבוש* (בר' כד:נג); ת"י – *לבוש* (שופ' ח:כו). לפי NIDOTTE (1:595-597) "בגד" הוא השם הכללי ביותר למלבוש (ראה 2 לעיל); רוב ההיקריות שלו הן בעלות משמעות זו (X 199). הצורה גם משמשת כשם לפריט מלבוש גדול המכסה את כל הגוף מעין מעיל (7). זו הצורה השימושית ביותר במשמע המלבוש, ומכאן אפשר להבין את ריבוי הסינטגמות התחביריות, כגון: "בגדי צמר" (ויק' יג:נט), "בגדי הפש" (יח' כז:כ), "בגדי תפארת" (יש' נב:א) וכיוצא בהם. "בגד" במשמעות הזאת לובשים מלכים (4), אצילים, אנשים מן השורה (8) ואפילו רועים. כתוצאה מן השימוש הרב מצויים לצורה "בגד" גם שימושים מטאפוריים רבים (McKay 1978:167-172), כגון: "בגדי ישע" (יש' סא:י) – 'תשועה רבה', "כובע ישועה" (שם, נט:יז) "בגדי נקם" (יש' נט:יז) – 'נקמה עזה'.

*גלום

צורה יחידאית זו נעלמה מן העברית הבתר מקראית. הנה היקרותה היחידה:

1. המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברמים בחבלים חבשים וארזים במרכלתך (יח' כד:כז).

צורות מאותו שורש במקרא: גלם. **המקבילות בשפות שמיות-חמיות:** ארמית בבליית גלימא, סורית g^olaimā; פרסית kelim – שטיח, אשורית חדשה, בבליית חדשה gulē/ānu – מלבוש עליון. **תרגומים:** ת"י – גוזזין (ת"י). לפי בעלי HALOT (I, 192b-193a) פירוש הצורה – wrap (מלבוש עליון). לשון ספר יחזקאל מושפע רבות מן האכדית הקדומה והמאוחרת. ההקשר של הצורה בפסוק שיש בו יסודות נוספים השאולים מאכדית מוכיח, כי צורה זו שאולה מאכדית ועברה מעתקים מורפולוגיים לצורך סיגולה בעברית (גלוסקא תשמ"ט:359ג, Cohen 1978:48, 93 n.253 והביבליוגרפיה שם).

חגור

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (3 X), היא נמצאת רק במ"ק, בין השאר בספרות חכמה (1 X). היא מתועדת בלשון חז"ל (6 X) ובלשון ימי הביניים (ב"י ג:1443א). בעברית בת-ימינו היא משמשת כשם כולל לציוד חייל או ספורטאי.

נביא היקריות המילה:

1. הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשה בא לפנייהם ויואב חגור מדו לבשו ועלו (כ) ועליו (ק) חגור חרב מצמדת על מתניו בתערה והוא יצא ותפל (שמ"ב כ:ח).
2. ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו (שמ"א יח:ד).
3. סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (מש' לא:כד).

צורות מאותו שורש במקרא: חגר, חגור, חגרת. **תרגומים:** LXX: ξωψη (חגורה) – שמ"א יח:ד), αμζωψη (חגורה – מש' לא:כד). ת"י – איספניקי (מלבוש יוקרתי, שמ"ב כ:ח, מקור הצורה ב- הָאוּסוֹפִי הַיּוּוֹנִית שפירושה 'בגד' (ein Kleid: Kraus 1964:141)), ת"י: זרז (חגורה, שמ"א יח:ד).

לפי NIDOTTE (2:23-24, ראה גם ביבליוגרפיה שם) "חגור" הוא belt (השווה לקמן "חגורה"); לפי ההיקריות בספר שמואל, "חגור" הוא כלי העשוי להחזיק חרב בעת המלחמה, חלק מציוד הלוחם (1, 2 לעיל), לעומת זאת, בספרות החכמה "חגור" בא עם "סדין" (3). סביר להניח, ש"חגור" מציין מְכַל עשוי בד לחרב, וחגרו אותו עם היציאה למלחמה (השווה ת"י והשְׁבָעִים) אשת החיל (במשלי לעיל) הייתה אורגת סדינים וחגורים ומוכרת ל"כנעני" (=סוחר).

חגורה

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה (5 X), כל ההיקריות במ"ק. היא נמצאת בלשון חז"ל, ובלשון ימי הביניים שימשה בתחום האסטרונומיה במשמעות 'זודיאק' (ב"י ג:1443ב). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו כשם של פריט מלבוש וגם במשמעות מטאפורית, כגון "חגורת בטון".

II *חליפה

שכיחות הצורה במקרא היא לא גבוהה (X 8), היא נמצאת רק במ"ק. הצורה הזאת משמשת במשמעות "מערכת בגדים, בעיקר מאותו אריג", וגם כתרגום של Jacke הגרמנית, עולה בעברית בת-ימינו.

נביא כמה היקרויות:

1. לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת (בר' מה:כב).
2. ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים (שופ' יד:יב).

צורות מאותו שורש במקרא: חלף, חילף, החליף, חלף, מחלף. **המקבילות בשפות שמיות-חמיות:** אכדית nahlaptu – בגד; פניקית חלפת – במקום; ארמית מצרית; ערבית ḥalifat – מחליף. **תרגומים:** LXX: ἡλτοσ (טלית – שופ' יד), ὄσασσας (כפולים – בר' מה:כב), ἐξαλλασσεῖν (חלופים – בר' מה:כב), שאר ההיקרויות מתורגמות לא כשמות מלבושים. אונקלוס, ת"י – אצטלא (מעיל, בכל מקום).

לפי בעלי HALOT (I, 319a) "חליפה" היא outfit, לפי NIDOTTE 2:156 – set of clothes, ואפשר להסכים לדעה זו (TDOT 4:432-435). ניתן לשער, שהרכיב הסמנטי 'בגד' בא למשמעות הצורה "חליפה" מהמילה האכדית הדומה nahlaptu – שם רגיל לבגד באכדית. עוד סימוכין לפירוש זה: הצורה "חליפה" ברוב ההיקרויות שלה באה בסינטגמות "חליפות בגדים" (X 5) ו"חלפות שמלות" (X 2). הנסמך בהן הוא "חל(י)פות", אך הסומך משתנה מהרובד הקדום יותר אל הרובד הבינוני: חלפות שמלות < חליפות בגדים, ומכאן למידים, ש"שמלה" ו"בגד" הן צורות נרדפות במקרא, אלא ש"בגד" משמשת יותר בפעולות

דיבור (speech acts), ו"שמלה" – בלשון הספרותית. גם הסטטיסטיקה מוכיחה את זה:
מתוך 29 היקריות של הצורה "שמלה" במקרא, 19 מצויות בחמשה חומשי תורה.

*חליצה

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), כל ההיקריות מצויות במ"ק. הצורה
במשמעות של פריט מלבוש נעלמת מהרבדים המאוחרים של הלשון וחוזרת בעברית בת-
ימינו במשמעות 'מעיל צבאי קצר' (אבניאון תשנ"ז:313ב).

נביא את ההיקריות:

1. ותצלח עליו רוח ה' וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש ויקח את חליצותם ויתן
החליפות למגידי החידה ויחר אפו ויעל בית אביהו (שופ' יד:יט).
2. ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את
חליצתו ולא אבה עשהאל לסור מאחריו (שמ"ב ב:כא).

צורות מאותו שורש במקרא: חלץ, נחלץ, החליץ, חלוץ, חלצים, מחלצות. **תרגומים:**
LXX: ἄλκιον (מלבוש – שופ' יד:יט, כתב-יד וטיקאן), ἄλκιον (טלית – שופ' יד:יט, כתב-יד
אלכסנדריה), ἀλκιστῆρα (שריון – שמ"ב ב:כא). ת"י – תָּכַח (חגורה, בכל מקום).

לפי בעלי HALOT (I, 319a) "חליצה" היא equipment stripped from a slain
man; NIDOTTE 2:157-159 גם סובר, שמדובר בשם הפעולה מהפעל "חלץ":
that which is stripped from a slain soldiers, e.g. weapons, garments, belongings

לפי זה, אין זה שם מלבוש אלא סוג מסוים של שלל מלחמה (Gordon 1952:132ff). דעה זו אינה תואמת את התרגומים היוונים והארמיים, ראה לעיל. בסורית *haliṣa* – חָגוּר, *hlṣ* – נלחם, וכך גם במקרא "בְּחַלְץ חוּשִׁים" (במ' לבי:ז); לאור הממצא הזה והתרגומים נכון יהיה להבין את הצורה כ'חגור מלחמה' (כך גם 2 לעיל).

חשן

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (25 X), כל ההיקריות מצויות בטקסטים כוהניים בספרי שמות וויקרא. הצורה מתועדת בלשון חז"ל באותה המשמעות ובלשון ימי הביניים (ב"י ד:1807א), היא נמצאת גם בעברית ספרותית בת-ימינו במשמעות 'חולצה תחת המקטורן', בעיקר לנשים (אבניאון תשנ"ז:298ב).

נביא כמה היקריות:

1. ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו (שמ" כח:טו).
2. ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות החשן (שמ' כח:כג).
3. וירכסו את החשן מטבעתו (כ) מטבעתיו (ק) אל טבעת האפד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד (שמ' כח:כח).
4. וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים (ויק' ח:ח).

תרגומים: LXX: ἄσπετος (מגיע לרגלים – שמ' כה:ז, לה:ט), ἀσπετος (סובב – שמ' כח:ד), ἄσπετος (אורקל). אונקלוס – חושקא (בכל מקום). בעלי HALOT משערים, שהצורה קשורה לשורש הערבי חִסַן במשמעות 'היה יפה', אך זה מסופק (NIDOTTE 2:317-318). המקבילות והתרגומים אינם מוסיפים בהירות. לפי התיאור בתורה, חושן עשוי זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (1 לעיל), הוא רבוע, כפול, זרת על זרת, מעשה חשב. הטבעות (2 לעיל) מיועדות לחיבורו לאפוד בעבותות ובפתיל תכלת; בו אורים ותומים (4 לעיל) ואבני המילואים (Görg 1981, Haran 1971), יוסף בן מתתיהו תשמ"ג:90). אורים ותומים שהיו בו שימשו לבירור שאלות קשות (תלמוד בבלי, בבא בתרא קכב ע"א), ועל כן החושן מכונה "חשן משפט" (1 לעיל). בעלי TDOT (5:260) סוברים, שבהתחלה חושן היה פריט מלבוש נפרד ואחר כך היה נחשב לקישוט האפוד.

*חתלה

צורה זו היא hapax legomenon במקרא ומצויה רק במ"ק, בספרות החכמה. נגזרות פועליות של שורש "חתל" נמצאות בספר יחזקאל (טז:ד X 2, ל:כא). בעברית בת-ימינו הצורות "חותלת" ו"מחותל" עברו מעתק סמנטי, והן משמשות במשמעות פיסית (אבניאון תשנ"ז:299א, 510א).

ההיקרות היחידה:

בשומי ענן לבשו וערפלו חתלתו (איוב לח:ט).

מסתבר, שהיו צלמים עם כיסוי ראש משתלשל של "דמות בני בבל כשדים ארץ מולדתם" (שם) על הקיר, שעבדו להם בארץ סמוך לחורבן בית ראשון בידי הכשדים-הבבלים. על סמך זה אפשר היה להסיק שהצורה היא שאולה מן האכדית (ב"י ד:1835ב, וכך גם NIDOTTE 2:333). אבל אין לצורה האכדית tublu משמעות של 'טורבן' הן לפי AHW, 1392, הן לפי CAD, 415. לכן כהן (Cohen 1978:135) אינו סובר שמקור הצורה "טבולים" באכדית. בפסוק הנדון מוזכרים "סרוחי טבולים", ומזה אפשר ללמוד שלטבול היו קצוות שסרחו למטה, וזאת אומרת שהוא היה דמוי מצנפת (Hönig 1957:94, NIDOTTE 2:333).

כובע

שכיחות הצורה במקרא נמוכה (6 X), היא מצויה במ"ק (5 X) ובמ"מ (1 X). הצורה מתועדת בלשון חז"ל, בלשון ימי הביניים (ב"י ה:2277ב) ובעברית בת-ימינו, אף כי צורות המלבושים האלה השתנו עם הזמן.

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת (שמ"א יז:ה).
2. וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (יש' נט:ז).
3. אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינת (יר' מו:ד).
4. פרס ולוד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (יח' כז:י).
מ"מ:
5. ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים (דה"ב כו:יד).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: ל"ח; ארמית שומרנית (טל תש"ם, ויק' ח:יג), ארמית תרגומים כּוּבְעָא/קוּבְעָא (תרגום אונקלוס של "מגבעת", שמ' כח:מ), ארמית גלילית כּוּבַע – כּוּבַע גבוה של כומר (Sokoloff 1990:478a); סורית (Brockelman 1966²:174); ארמית מצרית: כּבַע – טורבן; חיתית kupah(h)is – כיסוי ראש (Ellenbogen 1962:82). **תרגומים:** LXX: Λαφαλαφα (סביב הראש). ת"י – קולס (קובע מלחמה, בכל מקום). כמעט כל ההקשרים של הצורה מתייחסים למלחמות, וכך דעת בעלי HALOT (II, 463a): כּוּבַע מלחמה. חילופי כ/ק (ע"ע קובע להלן) מאפשרים להניח שהיא שאולה מלשון לא-שמית שדוברה במרחב השמי, כנראה חיתית (Ellenbogen 1962:82). הצורה משמשת גם במשמעות המטאפורית: "וילבש צדקה כשרין וכּוּבַע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה" (יש' נט:יז); "כּוּבַע ישועה" – ישועה צמודה, כשם שהכּוּבַע צמוד לראש.

*כלי

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (X 324), אבל במשמעות של פריט מלבוש היא מצויה רק פעמיים במ"ק. הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים בין השאר במשמעות של שם כללי למלבוש, כגון "נותנין כלי לבן לכובס" (שבת א, ט) (ב"י ה:2389ב). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו במשמעות 'חפץ עם ייעוד מיוחד', ולא במשמעות 'בגד' (אבניאון תשנ"ז:390ב).

הנה היקריות הצורה במשמעות 'שם כללי למלבוש':

1. לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלהיך כל עשה

אלה (דב' כב:ה).

2. שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (יש' סא:י).

תרגומים: LXX: ἡσαῖα (אביזרים – דב' כב:ה), κοσμοσ (מערך התכשיטים – יש' סא:י), ת"י – תקון (יש' סא:י). אפשר לראות את הצורה כשם כללי של מלבוש, אבל אין סימוכין מספיקים לדעה זו (ייבין תשכ"ג:1034ב).

אנחנו נדון בשתי היקרויות הצורה בנפרד. טיגיי (Tigay 1996:200, 383, n.13) מפרש את הצורה בדב' כב:ה apparel על סמך המשמעות בלשון חכמים, אבל הוא אינו פוסל את ההבנה vessel בעקבות תרגום אונקלוס או weapon כדעת ר' אליעזר (תלמוד בבלי, נזיר נ"ט ע"א). ציפור (עולם התנ"ך – דברים:166ג) גם מפרש את הצורה ל'בגד' וטוען, שבצורה הזאת חלה התפתחות סמנטית 'חפץ' – 'מלבוש', בדומה ל"מאן/מנא" הארמית. כך ציין כבר ג'סטרו (Jastrow 1950:723b).

ההיקרות ביש' סא:י מתפרשת על ידי החוקרים המודרניים לא כשם מלבוש, אלא כתכשיט, בעקבות התרגומים העתיקים (ראה לעיל): ornament (HALOT III, 479), jewels (McKenzie 1968:180), ואפילו dowery (Watts 1987:300).

כסות

שכיחות הצורה במקרא במשמעות של פריט מלבוש היא לא גבוהה (X 8), היא מצויה רק במ"ק; שימושה היה כנראה ספרותי ולא בדיבור, ורק בלשון התנאים עברה הצורה לדיבור. הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"י ה:2460-ב2461א). היא נמצאת גם בעברית הספרותית בת-ימינו, אך נעלמה מהלשון המדוברת.

נביא כמה היקריות:

1. אם אחרת יקח לו שארה *כסותה* וענתה לא יגרע (שמ' כא:י).
2. כי הן *כסותו* לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שמ' כב:כו).
3. אלביש שמים קדרות ושק אשים *כסותם* (יש' נ:ג).
4. ערום ילינו מבלי לבוש ואין *כסות* בקרה (איוב כד:ז).
5. אם אראה אובד מבלי לבוש ואין *כסות* לאביון (איוב לא:יט).

צורות מאותו שורש במקרא: כסה, כסוי, נכסה, כיסה, כוסה, התכסה, כָּסִי, כָּסִי, כָּסִי, צורות **המקבילות בשפות שמיות-חמיות:** נמצא בתורה השומרנית (טל, בר' מט:יא כסות במקום סות); אוגריתית kst, פונית, ארמית יהודית כסו (Sokoloff 1990:265a), ערבית kiswat, אכדית kusītu – לבוש. **תרגומים:** LXX: περιβλασιον (מכסה – שמ' כב:כו), ζαματισμός (מלבוש – שמ' כא:י). אונקלוס, ת"י – *כסות* (בכל מקום). משמעות הצורה – שם כללי למלבוש, כך גם Höning (1957:15). משמעות הצורה אינה מוטלת בספק, שכן היא נמצא בתקבולות כסות // שמלה (שמ' כב:כו), לבוש // כסות (איוב כד:ז). בראשונה – האיבר הראשון מצוי גם בארמית, והשני רק בעברית; בשנייה – שני האיברים מצויים גם בארמית. אפשר שהצורה העברית היא 'אח' (cognate) לזו הארמית, ושתייהן מקורן בשמית הקדומה. מתועד גם השימוש המטאפורי בצורה (3 לעיל): בצרף "ושק אשים כסותם", המשמעות היא 'אבל'.

כְּתִיבָה

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (X 29), היא מצויה רק במ"ק, בין השאר בטקסטים הכוהניים. הצורה מתועדת בלשון המגילות (תקליטור האקדמיה), בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"י ה:2558א). בעברית בת-ימינו היא נמצאת רק בצירוף "כתונת לילה", ותחתיה משמשת "חולצה".

נביא כמה היקריות:

1. ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו **כתנת** עור וילבשם (בר' ג:כא).
2. וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו **כתנת** פסים (בר' לז:ג).
3. ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל ו**כתנת** תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמ' כח:ז).
4. ושבצת ה**כתנת** שש ועשית מצנפת שש ואבנט תעשה מעשה רקם (שמ' כח:לט).
5. **כתנת** בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויק' טז:ד).
6. ועליה **כתנת** פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים ויצא אותה משרתו החוץ ונעל הדלת אחריה (שמ"ב יג:יח).
7. ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו חושי הארכי קרוע **כתנתו** ואדמה על ראשו (שמ"ב טו:לב).
8. והלבשתיו **כתנתך** ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה (יש' כב:כא).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: תורה שומרנית kittānet, אוגריתית ktn – חצאית, פיניקית *כתן*; ארמית מצרית; שומרנית; סורית kettānā, kuttīnā – פשתן; מנדעית kitana – פשתן; kituna – חצאית; אכדית kitû – פשתן; kitintu – בגד פשתן. מקור הצורה בשומרית GAD – פשתן (Ellenbogen 1962:96). **תרגומים:** LXX: ἄνωγαν

(חולצה), ἡμιχiton (מלבוש), ἡμιχiton (טלית – יש' כב:כא). אונקלוס, ת"י – כיתמו (רוב המקומות), לבוש (אונקלוס – בר' ג:כא, 'כתנות עור' – לבושין דיקר (ת"י – שמ"ב טו:לב). הצורה משמשת בכל רובדי הלשון ובכל הסגנונות. כהנים, שליטים (7 לעיל), גברים ונשים (6 לעיל) לובשים כתונת, והיא חלק מבגדי הכהונה (3 לעיל). NIDOTTE (-742:2 garment, coat, robe כ- כתונת היא כנראה בגד גוף תחתון, צורתו המדויקת אינה ידועה (HALOT II:505b, Hönig 1957:30); במקום אחד היא מזוהה עם מעיל (שמ"ב יג:יח), ומשום שמעיל (ע"ע) הוא בגד עטייה כנראה ללא שרוולים, יש לשער שגם לכתונת לא היו שרוולים. ברם, יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ג, 153) אומר שהיו לה שרוולים ארוכים ומהודקים מסביב לזרועות (יוסף בן מתתיהו תשמ"ג:89). קוטשר (תשכ"א:97), שדן בצורה זו, טוען כי שורש "כתן" נמצא במקרא רק בשם "כתונת", מציין מקורות נוספים המצביעים על כך שהחומר שממנו נעשתה הכתונת היה פשתן, ודן אף בהשתלשלות הצורה "כותנה" אף בשפות הודו-אירופיות. הצורה העברית התפתחה מ- *kitān : t + ð < ā של נקבה.

הצירוף הידוע "כתונת פסים" מתפרש על ידי חוקרים מודרניים המסתמכים על תרגומים עתיקים באופנים שונים בשני מקומות הימצאותו: (1) בר' לז:ג, כג, לב – כתונת עשויה מחתיכות צבעוניות שונות (LXX, וולגטה, וכך Speiser 1964:289f; 2) שמ"ב יג:יח, יט – בתונת המגיעה עד הקרסולים (LXX, וולגטה, HALOT III, 946). יש גם דעה שלישית מודרנית: (3) כתונת עשויה רבדים רבדים (דעה המסתמכת על פס הפונית – לוח), דוגמת הכתונות על פסלונים עתיקים מהמזרח התיכון (Albright 1973:36).

לבוש

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (X 30), היא מצויה במקראית עתיקה (X 1), במ"ק (X 21) ובמ"מ (X 8). היא נמצאת הרבה בספרות החוכמה (X 16), ושימשה הרבה לצרכים ספרותיים. שימושה גם בפעולות דיבור (כגון מל"ב י:כג) בא, כנראה, "להגביה" את רמת הדיבור. הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"ה:2007א). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו במשמעות מטאפורית – 'צורה חיצונית' (אבניאון תשנ"ז:407א).

נביא כמה היקריות:

מ"ע:

1. כבס ביין לבשו // ובדם ענבים סותה (בר' מט:יא).

מ"ק:

2. ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש (מל"ב

י:כב).

3. כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צורף תכלת וארגמן לבושם

מעשה חכמים כלם (יר' י:ט).

4. יחלקו בגדי להם // ועל לבושי יפילו גורל (תה' כב:יט).

5. ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב (תה' לה:יג).

6. המה יאבדו ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו (תה' קב:כז).

7. מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה (מש' לא:כב).

8. ערום ילינו מבלי לבוש // ואין כסות בקרה (איוב כד:ז).

9. בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו (איוב לח:ט).

מ"מ:

10. יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר

מלכות בראשו (אס' ו:ח).

צורות מאותו שורש במקרא: לבש, לבוש, מלבוש, הלביש, מלבוש, תלבֹּשֶׁת.
המקבילות בשפות שמיות-חמיות: אוגריתית lbš, ארמית מצרית לבש, שומרנית lbws,
מנדעית, אכדית lubuštu, ערבית libs. **תרגומים:** LXX: ερεβολασιον (מכסה – תה'
קב:כו), μαζομαζο (מלבוש – תה' כב:יח), μαζομαζο (מלבוש – איוב כד:ז), ενδουμα (לבוש –
שמ"ב א:כד), הלסדס(טלית – בר' מט:יא). אונקלוס, ת"י – לבוש (בכל מקום).
אפשר שהצורה היא "אח" לצורות שבשאר לשונות שמיות שהוזכרו לעיל. לפי Hönig
(1957:13) "לבוש" הוא שם כללי למלבוש, אך יש לציין שהצורה מתועדת יותר בשירה
ובנבואה המקראית מאשר בדיבור (NIDOTTE 2:754-757). רִאִיה לרמה הגבוהה של
הלשון היא הימצאות הצורה גם במשמעות המטאפורית: "בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו"
(איוב לח:ט). מטאפורות נוצרות בעיקר "בתחום המשמע של הדת" (מורג תשנ"ה:28), וזה
משתקף גם בספרות הדתית

*מגבעת

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה (4 X), היא מצויה רק במ"ק, בקטעים הכוהניים של
התורה. הצורה אינה מתועדת בלשון חז"ל וחוזרת רק בלשון השירה בימי הביניים (ב"י
ו:2776ב-2777א).

הנה היקריות המילה:

1. ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד
ולתפארת (שמ' כח:מ).
2. וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם
ומלאת יד אהרן ויד בניו (שמ' כט:ט).

3. ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר (שמ')

לט:כח).

4. ויקרב משה את בני אהרן וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות

כאשר צוה ה' את משה (ויק' ח:יג).

צורות מאותו שורש במקרא: גְּבִיעַ, ?גְּבִיעָה. **תרגומים:** LXX: ζῶμα. אונקלוס –

קובע (בכל מקום).

לדעת החוקרים (HALOT II, 543a, NIDOTTE 2:840) "מגבעת" היא headband.

כיסוי ראש של כהנים הדיוטות עשוי שש (Hönig 1957:93); לפי הגיזרון צורתה מוגבהת

ואולי היא כעין טורבן (Görg 1977, Haran 1971), ויש ממש בדברי החוקרים האלה, מפני

שמשה *חובש* מגבעות על ראשי בני אהרן (4 לעיל). כך אומר גם יוסף בן מתתיהו בקדמוניות

ג, 158 (יוסף בן מתתיהו תשמ"ג:89), אבל הוא משום מה קורא לה 'מצנפת' (כך הוא כותב

את שמה באותיות יווניות), ואפשר שהיו בה רצועות בד שחבשו בהן את המצנפת על הראש

(HALOT לעיל). להשוואה בין מגבעת לפאר, ע"ע "פאר".

*מד

שכיחות הצורה במקרא אינה גבוהה (X 9), היא מצויה רק במ"ק. הצורה אינה

מתועדת בלשון חז"ל, אבל נמצאת בלשון ימי הביניים (ב"י ו:2794א). היא נמצאת בעברית

בת-ימינו בצורת רבים במשמעות 'בגדים מיוחדים לבעלי תפקידים מסוימים' (השוואה אבניאון

תשנ"ז:445ב).

נביא כמה היקריות:

1. ולבש הכהן *מדו* בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה (ויק' ו:ג).
2. הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשה בא לפנייהם ויואב חגור *מדו* לבשו ועלו (כ) ועליו (ק) חגור חרב מצמדת על מתניו בתערה והוא יצא ותפל (שמ"ב כ:ח).
3. וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על ראשו (שמ"א ד:יב).
4. וילבש שאול את דוד *מדיו* ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון (שמ"א יז:לח).
5. ויחגר דוד את חרבו מעל *למדיו* ויאל ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו (שמ"א יז:לט).
6. וילבש קללה *כמדו* ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (תה' קט:יח).

צורות מאותו שורש במקרא: מדד, נמד, מידד, מודד, התמודד, מדָה, מִמד.

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: מגילות *מדת הדרו* – בגד פארו (תקליטור האקדמיה); פונית; ארמית יהודית – בגד כהנים (Jastrow 1950:731a); ארמית מצרית; אוגריתית md.

תרגומים: LXX: $\chi\omega\sigma\upsilon$ (חולצה – ויק' ו:ג), $\mu\alpha\tau\iota\sigma$ (מלבוש – שמ"א ד:יב, תה' קט:יח), $\epsilon\nu\delta\mu\alpha$ (לבוש – תה' קלג:ב). אונקלוס ות"י: לבוש (בכל מקום).

Hönig (1957:17) סובר ש"מד" הוא שם כללי למלבוש. יש הוכחות ברורות שהוא אינו מלבוש מותניים (שמ"א יח:ד, למרות הכתוב בשמ"ב כ:ח), אינו מכנסיים (1 לעיל) ואינו כיסוי ראש (4 לעיל). גיבורי המקרא לבשו מד בנסיבות פולחניות (1 לעיל) וגם במלחמה (2). היו אלה בגדים טקסיים העשויים בד (1). בספרות המקראית אף נוצרו דימויים, כגון: "קללה כמדו" (6). הסממה 'טקסיות' עברה גם לעברית בת-ימינו, שבה "מדים" הם בגדים לאנשים בעלי תפקיד מיוחד בחברה. ייתכן, שהשימוש בצורה פסק בספרות בימי הבית השני, מפני שמלכות ישראל פסקה מלהתקיים, ולכן נעלמו הצורות שצינו תפקידים טקסיים.

II מזח, *מזיח

הצורה היא יחידאית במקרא ונמצאת במ"ק. היא משמשת בשירה של ימי הביניים (ב"י 2880:VI א). הצורה *מזיח – יחידאית במקרא ונמצאת במ"ק. היא משמשת בשירה של ימי הביניים (ב"י VI:2881 ב).

הנה היקריות הצורות:

תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה (תה' קט:יט).
שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה (איוב יב:כא).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: אכדית mēzeḥu – חגורה. LXX: ξωψη (חגורה – תה' קט:יט). חוקרים (HALOT II, 565, NIDOTTE 2:910-911) מזכירים את למבדן (Lambdin 1953:146,152) שהציע לצורה הזאת מקור מצרי, אבל האטימולוגיה האכדית נראית סבירה יותר.

משמעות הצורה – 'חגורה' (Hönig 157:74,78), (NIDOTTE 2:910-911) girdle. כיוון שהתמנית היחידה של הצורה נמצאת בספרות החכמה, יש להניח שהשאיילה היא מהספרות האכדית, ולא כתוצאה של מגע ישיר. הצורה I מזח (עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד – יש' כג:י) שונה במשמעותה מן הצורה הנ"ל, אף כי גם היא ממקור אכדי, ואפשר שהיא קרובה אל "מחוז" (תה' קז:ל) שפירושה 'נמל' (Cohen 1978:70,127).

בעלי HALOT סוברים שפירוש הצורה *מזיח – 'חגורה' (II, 565b), הם אף רואים בזה וריאנט של II מזח. לפי תרגום יונתן השימוש הוא מטאפורי, אפשר בהשפעת הפסוק הקודם בהקשר: "מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם" (שם, יב:יח). אם כן

מזיח מושווה ל"אזור" וכאן הוא מסמל כוח, ראה על זה בפרק על מלבושי מותנים
(4.3.3). יש פרשנים המזהים צורה זו עם ׀ "מזח" דלעיל, והשווה בן-יהודה (ב"י
VI:2881ב): "והיא ("ומזיח אפיקים רפה") מליצה להקלת כבוד ולביזיון".

*מחלצה / מחלצת

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), היא מצויה רק בצורת רבים, במ"ק
(1 X) ובמ"מ (1 X). הצורה נעלמה מלשון חז"ל ומתועדת בלשון ימי הביניים (ב"י
VI:2915א^ב). בעברית המודרנית שימושיה בעיקר קומיים.

הנה היקריות הצורה:

המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים (יש' ג:כב).

ויען ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה
העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות (זכ' ג:ד).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: ערבית *ḥalaṣa* – היה נקי, לבן. תרגומים: LXX:

ḥalaṣa (מגיע לרגלים – זכ' ג:ד), ḥalaṣa (מעשה ארגמן – יש' ג:כב). ת"י –
כיתוניה (צורת ריבוי ל-כותונת, יש' ג:כא).

לפי Hönlig (1957:115) "מחלצות" הן בגדי החג, על סמך הניגוד "בגדים צואים //
מחלצות" ועל סמך הגיזרון ׀ "חלץ" – 'היה זך', המקביל לשורש הערבי המוזכר לעיל. מצד
הגיזרון, הרי לפי ב"י השורש הוא ḥala^ca; BDB, 563a מציעים לצורה שורש ḥlṣ, 'draw
,off', ואילו NIDOTTE 2:917 – ׀ ḥlṣ, 'equip for war'. מן הצד הסמנטי, הרי לפי

HALOT "מחלצות" הן בגדי החג (festival dress), ובצדק, משום שההקשר והנושא הם הקדשת יהושע הכהן הגדול.

מטפחת

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), היא מצויה רק במ"ק, ברובד הספרותי (יש' ג:כב) ובפעולות דיבור (רות ג:טו). הראיה לשימוש הצורה בדיבור היא הימצאותה בלשון התנאים ששימשה בדיבור בתקופת הבית השני (כגון חגיגה ב,ז); מזה אפשר להסיק, ששכיחותה הנמוכה במקרא היא מקרית. היא מתועדת גם בלשון ימי הביניים (ב"י VI:2952א, ב) ובעברית בת-ימינו.

הנה היקריות הצורה:

1. המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים (יש' ג:כב).
2. ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר (רות ג:טו).

צורות מאותו שורש במקרא: | טפח, טפח. **תרגומים:** LXX: αμνηλασιον (מכסה – יש' ג:כב), αμνηλασιον (חגורה – רות ג:טו). ת"י – לבורסיא (יש' ג:כב).
Hönig (1957:59) סובר ש"מטפחת" היא Umschlagtuch (סוּדֶר), על סמך רות ג:טו, כי שמים בתוכה כמות מסוימת של שעורים. לפי בעלי HALOT II, 574 היא shawl, ולפי NIDOTTE (2:928) – veil, cloak, shawl. מהפסוקית "המטפחת אשר עליך" (2 לעיל) משתמעת הסממה של מלבוש עליון.

*מכנסיים

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה (X 5), היא מצויה רק במ"ק בפרקים הכוהניים. בעברית הבתר-מקראית נמשך השימוש בצורה, פרט ללשון התנאים, שבה הצורה משמשת מעט רק בתחום הריטואלי. הצורה מתועדת גם בלשון ימי הביניים (ב"י VI:2994ב). היא נפוצה גם בעברית בת-ימינו, אם כי צורת החפץ הזה השתנתה במהלך הדורות.

נביא היקריות הצורה:

1. ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו (שמ' כח:מב).
2. ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר (שמ' לט:כח).
3. ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח (ויק' ו:ג).
4. כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויק' טז:ד).
5. פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע (יח' מד:יח).

צורות מאותו שורש במקרא: כנס, כנס, התכנס. **תרגומים:** LXX: ηλασασπιρα (רצועות על רגליים). אונקלוס, ת"י – מכנסיין (בכל מקום).

מכנסיים הם מלבוש לחלק התחתון של הגוף (1 לעיל), לבוש פנימי המכסה עירום (NIDOTTE 2:936), הם עשויים בד (4-1 לעיל). לפי מילגרום (Milgrom 1991:385,) (1017) הם אינם חלק ממערכת בגדי הכהונה, אבל הרן (Haran 1985:170) אינו מסכים אתו. על צורתם יש חילוקי דעות בין החוקרים (Hönig 1957:61). HALOT (II, 581a) מביא שלושה משמעים לצורה: the leggings of the priests (לפי Hönig); a loin-cloth in

two

pieces

(Elliger 1966:79) hip-sheath ;(Galling 1977:431). חז"ל מתארים מכנסיים מימי הבית השני: "מכנסי כהנים למה הן דומין – כמין פמלניא [feminalia – מכנסיים קצרים] של פרשים, למעלה – עד מתנים, למטה – עד ירכים, ויש להם שנצים, ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה" (נדה יג ע"ב), וזה בא להוכיח שמכנסי הכהנים אינם עוטפים את הערוה מלמטה ואינם מחממים אותה, כי חימום הערוה עלול להביא לידי קרי. רש"י מסביר את המילה "פמלניא" לא כמכנסיים, אלא כחגורת מתניים: "סינר, פורצינט [חגורה], חללו תלוי למטה ברוחב שלא יתעטף האבר ויתחמם... ולא היה תיק בין הירכיים להיות האבר מתעטף בו, שלא יבא (הכוהן) לידי הרהור, והיינו בית הערוה. ובית הנקב – כשהן קצרות כנגד נקב הרעי כתבנית אדם נכנסות בין עגבותיו ומלוכלכות בזיעה, וגנאי הוא לבגדי קדש בכך. לישנא אחרינא: בית הנקב ובית הערוה – דרכן היה לעשות נקבים במכנסיים כנגד בית הערוה להשתין מים לחוץ דרך שם, וכן בית הרעי; וכשגומר, קושר הנקב ברצועה וסותמו". בפירוש הראשון מתאר רש"י את חגורת המתניים, ובשני – את המכנסיים ללא פתח. בפירוש על התורה הוא לא מתאר את צורת המכנסיים. שאר מפרשי ימי הביניים גם שותקים, שטיינברג (שטיינברג תשנ"ה:142) צייר את מכנסי הכהנים בצורה המודרנית.

חשוב מאוד הסברו של יוסף בן מתתיהו שראה כהן גדול בעבודתו (קדמוניות ג, 152): "היה לובש בראשונה מה שנקרא מכנסיים (μαχανασῆς), צורה זו פירושה חגורה (κηδεσμός – מחבר, מצרף) שהיא אזור (δίαζωμα) עשוי משש משזר שעוטף את הערוה סביב ונכנסות בו הרגליים כמו במכנסי-רכיבה (αναξυποδῶς – מכנסיים, צורה פרסית). גזורים הם עד לאמצע הגוף ולמעלה וסופם מגיע עד לירכיים ונהדקים סביבן הדק היטב" (יוסף בן מתתיהו תשמ"ג:89, 1:386, Iosephus 1991). בעולם ההלניסטי לא לבשו כלל מכנסיים והן היו ידועים רק כמלבוש פרסי, והכינוי להם היה שאול מפרסית. יוסף ידע אותו, אבל לא תרגם כך את הצורה 'מכנסיים'. יוצא אפוא שלפי יוסף בן מתתיהו 'מכנסיים' הם חגורת מותניים, וודאי לא מכנסיים שלנו. מוזר שהוא לא מביא את הצורה ηλασποδῶς (רצועות על רגליים) שבה משתמשים השבעים. כנראה, לדעתו היא מעורפלת מדי.

הירונימוס, מחבר הוולגטה, פירש את צורת המכנסיים כמו התלמוד: feminalia (מכנסיים קצרים), ובעקבותיו הלכו המתרגמים באירופה (כל התרגומים האנגליים – breeches, drawers).

מלבוש

שכיחות הצורה במקרא אינה גבוהה (8 X), היא מצויה במ"ק (6 X) ובמ"מ (2 X). הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"י VI:3022א,ב). שכיחותה הנמוכה בלשון המקרא ובלשון התנאים והאמוראים (לפי תקליטור האקדמיה) נותן אפשרות להניח, שהצורה לא שימשה בדיבור בתקופת המקרא. הצורה נמצאת גם בעברית בת-ימינו, בעיקר ברובד הספרותי.

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש (מ"ב).
י:כב).

2. ותעדי זהב וכסף ומלבושך שש ומשי ורקמה סלת ודבש ושמן אכלת ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה (יח' טז:ג).

3. והיה ביום זבח ה' ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי (צפ' א:ח).

מ"מ:

4. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו אשר יעלה בית ה' ולא היה עוד בה רוח (דה"ב ט:ד).

צורות מאותו שורש במקרא: לבש, לבוש, מלובש, הלביש, לְבוּשׁ, תְּלַבְּשׁוּת. **המקבילות בשפות שמיות-חמיות** (HALOT II, 587a): מנדעית; אוגריתית mlbš, ערבית malbûs, אתיופית malbas, אכדית nalbašu. **תרגומים:** LXX: περιβλασιον (מכסה – יח' טז:ג), ενδύματα (מלבוש – דה"ב ט:ד), ενδύματα (לבוש – זכ' א:ח), (טלית – דה"ב ט:ד). ת"י – לבושיהון (מל"א י:ה).

הפסוק (1) מבליט את ספרותיות הצורה: בפעולת הדיבור בו משמשת הצורה "לבוש", ואילו בלשון המספר – "מלבוש"; אפשר שהמספר רצה להגביה בכך את הסגנון. הנתונים מן הלשונות השמיות מלמדים, כי הצורה העברית היא "אח" (cognate) לצורות מקבילות ואינה שאולה. מגוון התרגומים של LXX מכוונים להקשרים שונים, והצורה היא שם כללי למלבוש.

מסוה

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (X 3), וכל ההיקריות מצויות בפסוקים סמוכים בפרק אחד. הצורה איננה נמצאת בלשון חז"ל במשמעות של פריט מלבוש (ההיקרות היחידה בתוספתא (כלים ב"ב א, ז) איננה ברורה וקשורה למעדר ולא לפנים), אבל מתועדת בלשון פרשני המקרא המסורתיים ובשירת ימי הביניים (ב"י VI:3112ב). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו בלשון הצבאית ובהשאלה במשמעות 'העמדת פנים'.

נביא היקריות הצורה:

1. ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו *מסוה* (שמ' לד:לג).

2. ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את *המסוה* עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל

את אשר יצוה (שמ' לד:לד).

3. וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את *המסוה* על פניו

עד באו לדבר אתו (שמ' לד:לה).

צורות מאותו שורש במקרא: סוּת. **המקבילות בשפות שמיות-חמיות:** פונית חדשה

'משוית, משות'; ארמית גלילית *מסי#2* – כיסוי, רדיד (Sokoloff 1990:320a). **תרגומים:**

LXX: αλατμα (צעף). אונקלוס – בית אפי (בכל מקום), המכונה יונתן – סודרא (שמ'

לד:לג).

לדעת בעלי HALOT (II, 605a) "מסוה" הוא covering, veil, pad, hull. עוד בימי

הביניים ראב"ע שיער בפירושו הארוך לשמ' לד:לג שהצורה הזאת קרובה אל "סוּתה" (בר'

מט:יא). בימינו חיים כהן הוכיח (כהן 1986:33, 1987:33-34) על סמך הפיניקית

(למשל, כתובת פֶלְמוֹ, 654-655, ANET³), ששורש הצורה הוא swy ועניינו "כסה"; הוא

השורש של הצורה "סוּת" (ע"ע לקמן). משמעות הצורה ברורה מן ההקשרים: כיסוי של

פנים.

***מעטה**

צורה זו יחידאית במקרא מבחינה מספרית ונמצאת במ"ק במשמעות מושאלת בלבד;

חלק גדול משימושי הפועל | עטה במקרא (6 מתוך 14 היקרויות) אף הם במשמעות

מושאלת. היא נעלמה מלשון חז"ל ונמצאת רק בשירת ימי הביניים במשמעות מטאפורית,

בדומה לצרף המקראי "מעטה תהלה" (1 לקמן) = 'כבוד רב' (ב"י 3163:VI). הצורה

משמשת גם בספרות העברית בת-ימינו במשמעות 'תחפושת' בתחום ההתנהגות (אבן-שושן, בערכו).

הנה היקרות הצורה:

לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה וקרא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר (יש' סא:ג).

צורות מקראיות מאותו שורש: עטה. תרגומים: LXX: ἡλσαστοσκα (מלבוש).

לפי NIDOTTE (3:380) "מעטה" הוא שם כללי למלבוש – garment, ולפי בעלי HALOT (II, 612a) "מעטה" הוא covering. מה שמסייע לדעה זו, למרות שהשימוש הוא מטאפורי, הם זוגות השמות הניגודיים, שהראשון בכל זוג הוא חיובי ונועד להמיר את השלילי הבא אחריו, אך במציאות הריאלית הסדר הוא, כמובן, הפוך.

***מעטפת**

צורה זו יחידאית במקרא מבחינה מספרית ונמצאת במ"ק, שורשה הוא "עטף", ומכאן שהיא סוג של מלבוש. הצורה נמצאת בלשון חז"ל (ב"י VI:3163ב). בלשון ימינו הצורה "מעטפת" משמשת בתחומי המדעים המדויקים – ביולוגיה ומתמטיקה (אבן-שושן, בערכו).

הנה היקרות הצורה:

המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים (יש' ג:כב).

צורות מאותו שורש במקרא: עטף. המקבילות בשפות שמיות-חמיות: סורית, ערבית במשמעות 'מעיל', 'חלוק'. **תרגומים:** LXX: $\epsilon\pi\epsilon\sigma\tau\alpha\sigma\tau\epsilon\mu$ (בגד ארגמן). ת"י – *שׁוּשִׁיפִּיאַ* (מעיל), וכן בארמית גלילית *שׁוּשִׁף* – גלימה (Sokoloff 1990:543a), בסורית, בערבית ובלשון התנאים (תוספתא כלים ב"ב ה,ד), במשמעות 'מעיל' או 'חלוק'. לפי בעלי HALOT (II, 612a) "מעטפת" היא *outer garment*, וכך גם ייבין (תשכ"ג:1044ב) וגם NIDOTTE 3:381. התקבולת בתה' סה:יד "לבשו כרים הצאן // ועמקים יעטפו בר" מלמדת, ש"עטף" משמש כמקביל ל"לבש", ולכן "מעטפת" יכולה להיות שם כללי למלבוש, כדעת החוקרים. מן ההקשר נובע שהיא מלבוש יוקרת, שכן היא נמצאת ברשימת קישוטי נשים, ששימושם ייפסק כעונש לבנון ציון הגאווותניות.

מעיל

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (X 28), היא מצויה במ"ק (X 25) ובמ"מ (X 3). תפרוסתה הרחבה בספרי המקרא ושימושה בפעולות הדיבור (5 לקמן) מסבירים את המשך שימושה בכל רובדי העברית הבתר-מקראית: הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"י VI:3167א). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו, אם כי צורת החפץ השתנתה במהלך הדורות.

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמ' כח:ד).

2. ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת (שמ' כח:לא).
3. ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים (שמ"א ב:יט).
4. ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו (שמ"א יח:ד).
5. ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו (שמ"א כח:יד).
6. ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים ויצא אותה משרתו החוץ ונעל הדלת אחריה (שמ"ב יג:ח).
7. וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יח' כו:טז).
8. וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב:יב).
- מ"מ:
9. ודויד מכרבל במעיל בוץ וכל הלויים הנשאים את הארון והמשררים וכנניה השר המשא המשררים ועל דויד אפוד בד (דה"א טו:כז).
10. וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם (עזרא ט:ג).

צורות קרובות בשפות שמיות: ערבית *gilālat* – מעטה. **תרגומים:** LXX: ποδῆκης (מגיע לרגלים – שמ' כח:ד, כט:ה), ψαύχ (חולצה – יש' סא:י), σιναῖον (מלבוש – איוב א:כ), ἡλσος (טלית – דה"א טו:כז), σιλαῖον (מעיל כפול – שמ"א ב:יט, טו:כז, כד:ד, כד:יא, כח:יד, תה' קט:כט, איוב כט:יד), εἰσενδύσας (בגד עליון – ויק' ח"ז, שמ"א יח:ד, שמ"ב יג:ח), εἰσενδύσας (בגד תחתון – ויק' ח"ז, שמ"א כח:יד לפי כתבי יד מסוימים). אונקלוס – מעיל (בכל מקום), ת"י – כְּקִדוּט (חולצה עם שרוולים – שמ"ב יג:ח, שהיא צורה שאולה

מיוונית (Jastrow1950:664a), מעיל (ברוב המקומות), וכך (מעילה) גם תרגום ניאופיטי ותרגום הקטעים (Sokoloff 1990:322b).

תרגום השבעים מתרגם את הצורה בצורות יווניות שונות, ומזה נובע שלפי דעת בעלי התרגום יש במקרא כמה סוגי מעילים. סוג אחד לובש כהן גדול (שמ' כח), סוג שני – שמואל ושאל (שמ"א ב, טו, כד, כח), סוג שלישי – יהונתן (שמ"א יח) ותמר (שמ"ב יג), ומתועדים עוד כמה סוגים. חשוב לציין, שלפי תרגום השבעים רוחו של שמואל עולה מהקבר (שמ"א כח:יד) באותו מלבוש שלבש שמואל בצעירותו (שמ"א ב:יט), ואין זה מעיל של כהן גדול. עוד יש להעיר, שלפי תרגום השבעים דוד בהעבירו את הארון (דה"א טו:כז) אינו לובש בגד מבגדי הכהונה, כי אינו רשאי לעשות כן, אלא לובש מלבוש רגיל (הגלוסס – טלית). לפי תרגום יונתן, תמר לבשה (שמ"ב יג:יח) בגד מיוחד שאינו דומה למעילי הגברים: כרדוטין. לפי NIDOTTE (2:1018) "מעיל הוא robe – הגדרה כללית; לפי Hönl (1957:60) "מעיל" הוא בגד עליון ללא שרוולים דמוי מעטה. ברם, יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ג, 159) אומר שמעיל הכהן הגדול היה כעין כותונת ללא שרוולים (יוסף בן מתתיהו תשמ"ג:90). מעיל היה בגד יוקרתי (1,3,6,9 לעיל). הצורה משמשת גם במשמעות המטאפורית: "וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה" (יש' נט:יז), "שוש אשיש בידוד תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני..." (יש' סא:י), "ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם" (תה' קט:כט), "צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי" (איוב כט:יד). הסובייקט נתפס כאחוז בתכונה מסוימת, כמו שמעיל עוטף את כל הגוף.

מצחה

צורה זו יחידאית במקרא ונמצאת במ"ק. הצורה נמצאת בלשון ימי הביניים (ב"י

3248:VII) ובעברית בת-ימינו.

הנה היקרות הצורה:

ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו (שמ"א יז:ו).

צורות מאותו שורש במקרא: מצח. תרגומים: LXX: ככככככככ (מצחה). ת"י –

טרקליל, שהיא צורה יוונית (Kraus 1964: I, 194, p. 341/2 – טרקלילא).

לפי בעלי HALOT (II, 623b) "מצחה" היא shins. לפי הכתוב, מצחה משלימה

שריון קשקשים וכובע, שיוצרים מערך הגנה ללוחם. אם אכן הנדונה קשורה אטימולוגית

ל"מצח", יש להניח שהיא מקרה של גזירה לאחור (back formation) מצורת הריבוי

"מצחות" (יח' ט:ד), שאף היא יחידאית.

מצנפת

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה (X 12), והיא מצויה רק במ"ק בטקסטים כוהניים

בספרי שמות וויקרא (X 11), פרט להיקרות אחת בספר יחזקאל (X 1). הצורה מתועדת

בלשון חז"ל, שכן היא חלק ממערכת הפריטים הריטואליים, ובלשון ימי הביניים (ב"י

VII:3253א). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו בטקסטים המסוגגנים בסגנון המסורתי, אך

לא בדיבור.

נביא כמה היקריות:

1. ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי

קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמ' כח:ד).

2. ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט תעשה מעשה רקם (שמ' כח:לט).
3. ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת (שמ' כט:ו).
4. כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויק' טז:ד).
5. כה אמר אדני ה' הסיר המצנפת והרים העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבה השפיל (יח' כא:לא).

צורות מאותו שורש במקרא: צנף, צָנִיף, צָנְפָה. **צורות מקבילות בשפות שמיות:** סורית maṣnaptā - טורבן (Payne Smith 1879:294b). **תרגומים:** LXX: αἰσῶτα (טורבן – שמ' כח:ד, כח:לט, לט:כח, ויק' טז:ד, יח' כא:לא), αἰσῶτα (מגבעת – שמ' כח:לז, כט:ו, לט:לא, ויק' ח:ט). שתי הצורות היווניות האלה משמשות לסירוגין ללא התניות. אונקלוס, ת"י – **מצנפתא** (בכל מקום), וכך גם בארמית הגלילית (Sokoloff 1990:325b).

מצנפת היא כיסוי ראש של כהן גדול (1 לעיל), אך היא מוזכרת פעם אחת בהקשר של שלטון (יח' כא:לא), ראה עיון בזה בפרק 4.4.1. כנראה, צונפים אותה מסביב לראש והיא כעין טורבן (Hönig 1957:92). בדומה לזה מתאר אותה יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ג, 172-178); הוא משווה את צורתה ל"פרח השיכרון" (יוסף בן מתתיהו תשמ"ג, 91), ולפי פליקס, המנתח את הדימוי הזה (תשס"ב:57), היא הייתה מחודדת למעלה ועל שוליה היו כמה בליטות גדולות כעין עלי כותרת של פרח.

לפי NIDOTTE (3:820-823) והביבליוגרפיה שם), מצנפת" ו"צניף" הן צורות נרדפות שמשמען turban, וראה על כך בסעיף 4.3.2.1 ובסעיף "צניף" בפרק הזה.

נעל

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (X 22), היא מצויה במ"ק (X 19) ובמ"מ (X 3). הצורה נעדרת מלשון חז"ל (מצויה רק בציטוטים מהמקרא), שמא מפני ששקיעתה החלה במ"מ. תחתיה משמשת בלשון חז"ל הצורה "מנעל" (X 68 לפי תקליטור האקדמיה); יש לשים לב שמשמעות הצורה "מנעלך" שבשירה המקראית הקדומה (דב' לג:כה) אינה 'נעל', אלא 'מנעול' (HALOT II, 602), שלא כדעת התרגומים העתיקים – LXX, וולגטה ופשיטתא על אתר). הצורה חזרה לשמש בלשון ימי הביניים (ב"י VIII:3706א) ובעברית בת-ימינו בגלל אימוץ לשון המקרא על ידי המשכילים במאות XVIII – XIX, בעוד ש"מנעל" משמשת בלשון הספרות בלבד, ובלהג הצבאי בשינוי סמנטי קל (אבניאון תשנ"ז:572ב)

נביא כמה היקריות:

1. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם (בר' יד:כג).
2. ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו (דב' כה:ט).
3. ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהו' ט:ה).
4. וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מל"א ב:ה).
5. בעת ההיא דבר ה' ביד ישעיהו בן אמוץ לאמר לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגליך ויעש כן הלך ערום ויחף (יש' כ:ב).
6. האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל (יח' כד:יז).
7. מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ז:ב).

8. וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן

לרעהו וזאת התעודה בישראל (רות ד:ז).

צורות מאותו שורש במקרא: נעל, הנעיל. המקבילות בשפות שמיות-חמיות:

אוגריתית ו'ח, מנדעית nala, ערבית ו'na. **תרגומים:** LXX: ἄποδοσται (סנדל), σαυδαλοισ (יהו' ט:ה, יש' כ:ב). אונקלוס – מסנא (בר' יד:כג, שמ' יב:יא, דב' כט:יא, יהו' ט:ה, ט:יג, יש' ה:כז, יש' כ:ב, יח' כד:יז, כד:כג), סין (שמ' ג:ה, דב' כב:ט, כב:י, יהו' ה:טו); ת"י – סנדל (יש' יא:טו), טלריתא (סנדלים, מל"א ב:ה), וכך בארמית גלילית (Sokoloff 1990:320b).

לצורה שתי צורות ריבוי: "נעלים" (7 לעיל) ו"נעלות" (3 לעיל). המילה נמצאת בהקשר עם לבוש מתנניים: "חגורה" (4) ו"שק" (5). חליצת הנעל היא סימן לאבל (ראה על זה בפרק 4.6). דיון מפורט יותר ראה בפרק 4.3.4 על מלבוש הרגליים. Hönlig (1957:82) טוען ש"נעל" הוא סנדל בעל שרוכים ואיננו מנמק את זה (השווה NIDOTTE 3, 120-121), והטענה הזאת אינה נראית לנו משכנעת, משום שנעל בעל שרוכים אינו מגן על הרגל כראוי.

סאון

צורה זו יחידאית במקרא ונמצאת במ"ק. הצורה נעלמה מלשון חז"ל וחזרה לשימוש בלשון ימי הביניים (ב"י VIII:3898א). בעברית הספרותית בת-ימינו הצורה משמשת לא במשמעות של פריט מלבוש, אלא במשמעות 'רעש', שמא בעיקבות רש"י על יש' ט:ד: "צהלת ניצחון", אך גם ייתכן, שהושפעה סמנטית מהצורה הדומה "שאון", תהליך הידוע גם ממגעים בין לשונות, כדוגמת "מסכה" כ'עצם יצוק' < 'כיסוי לפנים' בהשפעת mask האנגלית,

והתהליך נקרא "תצלול" (ראה צרפתי תשס"א:282-283, השווה לנדאו תשל"ד:26).

הנה היקרות הצורה:

כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה לשרפה מאכלת אש (יש' ט:ד).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: אוגריתית *sin*, פחלבי *מסאן*, ארמית מצרית

משאן, ארמית יהודית מס(א)נא, סִינָא, מנדעית **msania*, אתיופית *šā'en*, אכדית *šēnu*,
mešēnu

(Salonen 1969:15-30).

הצורה שאולה מאכדית, גם הפועל הדנומינטיבי "סואן", שהוא יחידאי במקרא, נגזר

כדוגמת האכדית, שאף בה הפועל הוא דנומינטיבי (Cohen 1978:113-114). דעת בעלי

HALOT (III, 738a), כי "סאון" הוא מגף גבוה בעל שרוכים (השווה NIDOTTE 3, 218),

איננה מתקבלת על הדעת לאור הוכחותיו הנחרצות של כהן.

סדין

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה (X 4), היא מצויה רק במ"ק, כולל ספרות החכמה.

היא מצויה בפעולות הדיבור רק פעם אחת, ולכן קשה לראותה כצורה ששימשה בלשון

הדיבור, לאור שכיחותה והשימוש היחידאי בנבואה הקלאסית ובספרות החכמה. הצורה

מתועדת בלשון חז"ל בכמה משמעויות: 1. בד הפרוש על גבי המיטה, 2. וילון, 3. "סדין של

צורות", תלוי על קיר, 4. פריט מלבוש שעוטפים בו (כגון "מתעטף ויושב בסדינין המצויצין", שבת כה ע"ב). הצורה מצויה גם בלשון ימי הביניים (ב"י VIII:3965-ב-3966א). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו, אך לא במשמעות של פריט מלבוש, אלא במשמעות מס' 1 שבלשון חז"ל (לעיל).

הנה היקריות הצורה:

1. ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים *סדינים* ושלשים חלפת בגדים (שופ' יד:יב).
2. ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים *סדינים* ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה (שופ' יד:יג).
3. והגלינים וה*סדינים* והצניפות והרדידים (יש' ג:כג).
4. *סדין* עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (מש' לא:כד).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: אכדית *saddinu/sadinnu/šaddinu* – מלבוש (Mankovski 2000:109-110); ארמית גלילית *סדינא* (Sokoloff 1990:368a), ארמית נוצרית ארץ-ישראלית (Schulthess 1903:132), ארמית בבילית (Jastrow 1954:957a). מקור הצורה בשומרית SUDIN (Ellenbogen 1962:121). **תרגומים:** LXX: *βυσσος* (בוץ – יש' ג:כג), *σθουσιον* (בגד פשתים – שופ' יד:יב, יד:יג), *σδωσ* (בגד יפה (המילה היוונית שאולה מאכדית, Mankovski 2000:110) – מש' לא:כד). ת"י – *קְרִטִּיָא* (יש' ג:כג), *פְּלִדִּים (בגד לדרך, שופ' יד:יב, יד:יג).

לפי Höniġ (1957:41) "סדין" הוא בגד תחתון, וההקשר (1 לעיל) מוכיח את זה: "סדין" משלים "חליפות בגדים" (ע"ע), ו"חליפה" היא מערכת הבגדים של אדם. השכיחות הנמוכה במקרא מוכיחה שהצורה היא זרה, ואפשר להניח שהיא שאילה של *šaddinu/saddinnu* האכדית, שעברה תהליך של סיגול לעברית (ראה ב"י VIII:3965, הערה 1). אבל מנקובסקי (Mankovski 2000:109-110) טוען, שהצורה המקבילה באכדית

זרה בעצמה היא בלשון האכדית, כפי שמוכיח העיצור האחרון המוכפל (CAD S, 17). לפי אופנהיים

(Oppenheim 1967:249, n.73), היא מופיעה בטקסטים שמקורם במיטני, וזה נותן מקום לשער שהיא לא שמית. קאופמן (Kaufman 1974:94, n 324) מעריך לפי סיומת -hnh שמקורה בשפות של אסיה קטנה, אולי אנטוליות.

*סות

צורה זו יחידאית במקרא ונמצאת במ"ע. היא נעלמה מלשון חז"ל ומופיעה רק בשירת ימי הביניים, בעיקר בשירה ובפיוט (ב"י VIII:4001-א-4002ב). בלשון ימינו הצורה איננה משמשת.

הנה היקרות הצורה:

אסרי לגפן עירו ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם-ענבים סותה (בר' מט:יא).

צורות מאותו שורש במקרא: מִסָּוָה. המקבילות בשפות שמיות-חמיות: פיניקית סות,

סויה. תרגומים: LXX: ἡλοβουσα (מכסה). אונקלוס – כסות.

עוד בימי הביניים ראב"ע שיער בפירושו לבר' מט:יא שהצורה הזאת קרובה אל "מסוה" (שמ' לד:לג). חיים כהן בימינו הוכיח (כהן 1986:33, 1987:33-34) על סמך הפיניקית (למשל, כתובת פֶלְמוֹ, 654-655, ANET³), ששורש הצורה הוא swy ועניינו "כסה"; הוא השורש של הצורה "מסוה" (ע"ע לעיל). Höning (1957:16) קובע בצדק, שהיא שם כללי למלבוש, והתקבולת מעידה על כך, אך הצורה הזאת קדומה יותר משאר השמות הכלליים, וראייה לכך – הופעתה ברובד המקראי הקדום.

*סְרִין

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), היא מצויה רק במ"ק, בספר ירמיהו, כאמצעי מלחמה, ואינה משמשת ברבדים המאוחרים של הלשון.

נביא היקריות הצורה:

1. אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינת (יר' מו:ד).
2. אלי דרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו אל בחוריה החרימו כל צבאה (יר' נא:ג).

צורות מאותו שורש במקרא: שְרָן, שְרִין. **המקבילות בשפות שמיות-חמיות:** סורית šeryānā (Payne-Smith 1879:598b); אכדית sari(y)am, sari(y)am, חורית, חיתית šariam(ni) (Ellenbogen 1962:163), מצרית šry. HALOT (IV, 769b) מציע קשר ל- šariya הערבית – 'to radiate', אבל האטימולוגיה הזאת מסופקת. **תרגומים:** LXX: θοραξ (שריון חזה). ת"י – סריגא (יר' מו:ד), סריגה (יר' נא:ג).

לפי ההקשרים, "סרין" מיועד להגנה בפני חצי האויב. לפי HALOT (IV, 769b) הוא coat of mail, והצורה היא וריאנט של שריון/שריון (ע"ע), כי השימוש במקבילה האכדית מוכיח זאת: באכדית יש במקרים רבים צורות משנה עם š למילים עם s, וכך במקרה הזה נוצרו שתי הצורות האלה בעברית המקראית. הצורה, כנראה, הושפעה בכתיב מן הארמית היהודית. "שריון" היא שהושפעה מהארמית: ש < ס, כמו שאירע בלשון חז"ל, ראה גלוסקא 1999:174, סעיף 3.3.1.1. אין לשכוח, כי השפעת הארמית כ- lingua franca על העברית

המקראית החלה במאה השמינית לפנה"ס והלכה ונתגברה לפני חורבן הבית הראשון, כאשר ירמיהו היה נביא (627 לפנה"ס). יש להניח, שאכן מדובר במילה זרה, אולי חורית.

פאר

שכיחות הצורה במקרא במשמעות של שם פריט מלבוש היא נמוכה (7 X), היא מצויה רק במ"ק. הצורה נעלמה מלשון חז"ל (חוץ מציטוטים מהמקרא) ומופיעה רק בשירת ימי הביניים (ב"י X:4808א). בלשון ימינו הצורה הזאת איננה משמשת במשמעות של שם מלבוש.

נביא היקריות הצורה:

1. ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר (שמ' לט:כח).
2. הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים (יש' ג:כ).
3. שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (יש' סא:י).
4. האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל (יח' כד:זז).
5. ופארכם על ראשיכם ונעליכם ברגליכם לא תספדו ולא תבכו ונמקתם בעונתיכם ונהמתם איש אל אחיו (יח' כד:כג).
6. פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע (יח' מד:יח).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: מצרית pyr. **תרגומים:** LXX: ζαδῶα (טורבן), αραδῶα (מגבעת – יש' סא:י). ת"י – כליל (עטרה, יש' סא:ג), וכך בארמית הגלילית כליל – מלבוש הראש (Sokoloff 1990:260a); *קובעין* (יח' מד:יח). אונקלוס (*שבת*, שמ' לט:כח) מבין את הצורה לא כשם של פריט מלבוש, אלא כתיאור של מגבעת: "פארי המגבעות" = מגבעות מפוארות. תרגום יונתן בשני מקומות (*טוטפתא*, יח' כד:יז, כד:כג) רואה בצורה זו כינוי לתפילין, לפי מדרש חז"ל, ולא פריט מלבוש.

השבעים מתרגמים "פאר" באותן הצורות שמשמשות לתרגום "מגבעת" ו"מצנפת", מכאן שהם מזהים "פאר" עם "מצנפת" ו"מגבעת" (ע"ע). כך עולה גם מן התרגומים הארמיים. לפי Hönl (1957:93) "פאר" הוא Turban, לפי NIDOTTE (3:574) – ornamental headdress; "פאר" – מלבוש הכהנים (1,6 לעיל), אבל לובשים אותו גם חתנים (3) ונשים (2). לפי HALOT (III, 908b-909a), הצורה שאולה מן המצרית *pir*, ומכאן שאין לה קשר עם השורשים העבריים א פאר ו- II פאר (השווה ב"י X:4807ב), אף לא עם הצורה השמנית העברית פֶּאֶר במשמע 'יופי'.

מן הנתונים דלעיל נראה, שפאר זהה למגבעת. בפירוט בגדי כהונה בספר שמות ובספר ויקרא מוזכרת מגבעת (שמ' כח:מ, כט:ט, ויק' ח:יג), בתיאור עשיית הבגדים האלה (שמ' לט:כח) נמנים פארי מגבעות, ובתיאור בגדי כהונה שביחזקאל (מד:יח) – רק פארים. מגבעת (פאר) עשויה שש או פשתים, ואותה חובשים על הראש. אבל מגבעת נזכרת רק בהקשר בגדי כהונה, ואילו פאר – גם כבגד עם הארץ (יח' כד:כג).

פתיגיל

צורה זו יחידאית במקרא (Cohen 1978:113) ונמצאת במ"ק. היא נעלמה מלשון חז"ל: הצורה היחידאית נוטה להיעלם בדיבור ואחר כך גם בלשון הכתובה (Weinreich)

1968:57). הצורה מופיעה רק בשירת ימי הביניים (ב"י XI:5321ב), ושוב נעלמה מלשון ימינו.

הנה היקרות הצורה:

והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יפי (יש' ג:כד).

תרגומים: LXX: $\sigma\upsilon\upsilon\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma$ (חולצת ארגמן); ת"י בגינה (Sokoloff 1990:127a).

גיזרון הצורה אינו ברור. התרגום הארמי (לעיל) הוא מדרשי, שכן "בגיוא" = בגאוה. לפי (III, 989b) HALOT "פתיגיל" הוא מלבוש מפואר, כדעת השבעים, כך מוכיחה התקבולת: פתיגיל :: שק; כל התקבולות בפסוק זה, לפי כהן (Cohen 2000:50), בנויות על דרך "חיובי – תחת – שלילי".

צניף

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה (X 5), היא מצויה במ"ק (X 4) ובמ"מ (X 1). השימוש בה נמשך בספרות הבתר-מקראית: בספר בן-סירא (X 4, תקליטור האקדמיה), בלשון ימי הביניים (ב"י XI:5551א). בעברית בת-ימינו הצורה אינה משמשת, אפשר בגלל שכיחותה הנמוכה (ע"ע "פתיגיל").

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. והגלינים והסדינים והצניפות והרדידים (יש' ג:כג).
2. והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך (יש' סב:ג).
3. צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי (איוב כט:יד).

מ"מ:

4. ואמר ישימו צניף טהור על ראשו וישימו הצניף הטהור על ראשו וילבשהו בגדים ומלאך ה' עמד (זכ' ג:ה).

צורות מאותו שורש במקרא: צנף, צַנְפָה, מְצַנְפֵת. המקבילות בשפות שמיות-חמיות:

שומרנית צנפתא – גבול; סורית maṣnaptā – טורבן (Payne-Smith 1879:294b); ארמית גלילית צניף – גדיל, ציצית (Sokoloff 1990:467b). תרגומים: LXX: αὐρακις (טורבן), αὐρακις (עטרה – יש' סב:ג). ת"י – מצנפא (זכ' ג:ה – תרגום דנוטטיבי, השווה שימוש באיוב כט:יד); כתריא (יש' ג:כג); "צניף מלוכה" – כתר תושבחתא (יש' סב:ג, תרגום מטאפורי).

התרגומים מתרגמים גם ב"כתר", שהוא תרגום מטאפורי, ופעם ב"מצנפתא", שהוא יתור דנוטטיבי, קרוב יותר לדעת Hönlig (1957:92): "צניף" הוא Kopfbund (מעטה ראש). "צניף" הוא כיסוי ראש יקר (3 לעיל), מעין מטפחת גדולה שכורכים בה את הראש. חובשים אותו נשים (1), מלכים (2) וכהן גדול (4). על "צניף מלוכה" שמתורגם "כתר תושבחתא" ועל צניף כסימן השלטון, ראה בפרק 4.4.1. הצורה משמשת גם במשמעות המטאפורית: "צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי" (איוב כט:יד). תכונת המשפט אוחזת את הסובייקט, כמו שצניף עוטף את הראש.

מן הראוי לציין את הדברים שכותבים על הפסוק הקשה "וצפן (כ') יצפן לְיִשְׂרָאֵל תוֹשֵׁיָהּ

מִגֵּן לְהִלְכֵי תָם" (מש' ב"ז) חיים כהן ומשה וינפלד ב"עולם התנ"ך – משלי" (תשנ"ו:42):

"הַלְדָּה הַצִּיעַ לְאִמְצָא דוּקָא אֶת הַכְּתִיב וּלְקָרָא (בשיכול אותיות) "וְצַנְף", כְּלוֹמַר שֶׁ-עֵצֶם

"צניף" כמקביל ל"מגן" "וצנף לישרים תושיה // מגן להלכי תם". אז תהיה כוונת הפסוק:

תושיה משמשת צניף ומגן לישרים והולכי תום. כאסמבתא לפירוש זה אפשר להביא את

הכתוב באיוב כט:יד: "צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי", שאחד מפירושו האפשריים הוא: צדק ומשפט משמשים לאיוב כמעיל וצניף להגנתו. השווה לכך: "תהי לו (הקללה לרשע) כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה" (תה' קט:יט)."

צעף

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (X 3). היא מצויה רק בספר בראשית. הצורה מתועדת בלשון ימי הביניים בלשון השירה וההלכה (ב"י |X:5564). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו במשמעות 'סודר' שעוטפים בו את הצואר. בלשון הספרות המודרנית משמשת הצורה גם במשמעות המטאפורית 'מסווה', הגורם לחידוש השימוש בצורה למרות שכיחותה הנמוכה (ע"ע "צניף" ו"פתיגיל"). נוסף לזה, הצורה נמצאת בספר בראשית, שנלמד בבתי הספר ונקרא בבתי הכנסת, ומשום כך הצורה הייתה חיה בתודעת הדוברים (ראה קוטשר תשי"ט:24-25).

נביא היקרויות הצורה:

1. ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס (בר' כד:סה).
2. ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה (בר' לח:יד).
3. ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה (בר' לח:יט).

תרגומים: LXX: $\theta\epsilon\pi\sigma\tau\omicron\varsigma$ (בגד קיץ קל). אונקלוס – עיפא (בכל מקום).

לפי Hönig (1957:97) "צעף" הוא Hülle (מעטה); לפי HALOT (III, 1041a) – סודר לראש. על תפקיד הצעיף בספר בראשית ראה בפרק 4.3.2.6. גם הניגוד ל"בגדי אלמנותה" (2,3) מלמדת על משמעות הצורה כמלבוש שמכסה את הגוף.

קובע

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), היא מצויה רק במ"ק. כתיב זה של הצורה אינו מצוי בלשון חז"ל, אלא רק "קובע", כגון "בשיִרְן וקובע" (מכילתא שירה [בשלח], ד <129>, תקליטור האקדמיה), וכך בלשון ימינו: חלה האחדה של הכתיב (אבניאון תשנ"ז:379א).

נביא היקריות הצורה:

1. וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון (שמ"א יז:לח).
2. ובאו עליך הצן רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב ונתתי לפניהם משפט ושפטוך במשפטיהם (יח' כג:כד).

לפי בעלי HALOT (III, 1081b-1082a) הצורה היא וריאנט אורתוגרפי של קובע (ע"ע); שתי הצורות אף נזכרות בפרק אחד בהקשרים זהים (שמ"א יז:ה, יז:לח). כך סובר גם אלנבוגן (Ellenbogen 1962:82). בעלי HALOT מסכימים לדעת בראון (Brown 1971:5), הרואה מקור הצורה בכתיב זה בצורה החיתית $kupah(h)i$ – כיסוי ראש, ומשווה אותה גם ליוונית $\kappa\upsilon\mu\beta\alpha\chi\omicron\varsigma$ – 'קסדה מקומרת ומחודדת'.

על היחס בין הצורות "קובע" ו"קובע" עיין סעיף "קובע" בפרק הזה.

* רדיד

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), היא מצויה במ"ק ובמ"מ. הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים במשמעות 'כסות ראש לאשה' (ב"י II:6447-ב-6448א). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו במשמעות המטאפורית.

הנה היקריות הצורה:

מ"ק: 1. והגלינים והסדינים והצניפות והרדידים (יש' ג:כג).

מ"מ: 2. מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את רדידי מעלי שמרי

החמות (שה"ה ה:ז).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: ל"ח – סוג מלבוש; ארמית גלילית רדידא (Sokoloff 1990:517a); סורית r^edīdā ו-ardīdā – רדיד דק; ערבית ridā' – מלבוש עליון. **תרגומים:** LXX: θερειδος (בגד קיץ קל). ת"י – כְּבִינְתָא (מטפחת, יש' ג:כג). לפי Hönig (1957:98) "רדיד" הוא Kopftuch (מטפחת ראש, סודר), וכך אף בעלי HALOT (III, 1190b-1191a). לפי הסינטגמה "נשאו את רדידי מעלי" הצורה משתייכת לקטיגוריות "מלבוש עליון" ו"מלבושי ראש". פופ (Pope 1977:527-528) סובר שהצורה "רדיד" תוסבר דרך dudittu או tudittu (>dudiditu) האכדית (CAD IV, 135b-136a), שהוא קישוט נשי לחזה, עשוי ממתכות יקרות ואבנים טובות (Dales 1963:31-33). את הקישוט הזה פושטת אִינָה כשהיא יורדת לשאל במיתוס מסופוטמי עתיק; הורדת dudittu היא סימן לקללה. אבל סברה זו נראית דחוקה ורחוקה מאוד מההקשר.

רעלה

צורה זו יחידאית במקרא (Cohen 1978:131), היא מצויה רק במ"ק. הצורה מתועדת בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (ב"י 6656:XIII). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו בהקשרים שעניינם הוא חיי הערבים.

הנה היקרות הצורה:

הנטיפות והשירות והרעלות (יש' ג:יט).

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: ערבית ra' – רעלה לכיסוי ראש ופנים. **תרגומים:**

ת"י – חֲנֻכָּסִיָּא; אונקלוס מתרגם ב"חנסנסיון" את הצורה "חמניכם" (ויק' כו:ל), ולפי זה ניתן לומר, שלדעת תרגום יונתן אין זה שם של פריט מלבוש.

לפי Hönl (1957:98) "רעלה" היא Schleier (צעף). לצורה אין קשר לשורש I רעל – 'נע, התנוודד' (נח' ב:ד: "והברושים הרעלו"), שלא כהשערת NIDOTTE 3:1150. ייתכן שהשורש II רעל הוא דנומינטיבי מ"רעלה" המקראית, שהמשיכה לשמש בלשון חז"ל. לפי טור-סיני, המילה "קרובה אל ערל, עֲרָלָה בלשון כיסוי" (ב"י 6656:XIII, הערה 4); הדעה הזאת קרובה לאמת, ואפשר שחל שיכול עיצורים בצורה. המשמעות ברורה גם משימוש בלשון התנאים: "ערביות רעלות (שבת ו,ו)", "ערביות יוצאות רעלות" (ירושלמי שבת ח, ג, לפי תקליטור האקדמיה). ייבין (תשכ"ג:1044ב) טוען ש"רעלה" היא תכשיט ולא בגד, משום הופעתה ברשימת התכשיטים, וכך גם פלט (Platt 1979:198) הטוען שהיא קישוט הצואר. אבל הרשימה (יש' ג:יח-כד) מהווה תערובת של בגדים – כגון מעטפות וצינפות – ותכשיטים – כגון נטיפות ושירות (ג:יט), הפסוק שבו נמצאת גם הצורה "רעלות", והמשמעות 'תכשיט'

שמציעים לצורה היא הקשרית ואיננה מסתמכת על נתונים אטימולוגיים וממצאים מלשונות שמיות. לכן דעת Hönlig קרובה לאמת.

שית

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (2 X), היא מצויה רק במ"ק, בספרות החכמה, ומכאן שהיא לא שימשה בדיבור בתקופת המקרא (השווה למשל אל "בגד"). הצורה אינה מתועדת בלשון חז"ל ונמצאת רק בשירת ימי הביניים (ב"י XIV:7080ב).

הנה היקריות הצורה:

1. לכן ענקתמו גאווה יעטף שית חמס למו (תה' עג:ו).
2. והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב (מש' ז:י).

צורות מאותו שורש במקרא: שת, הושת, שֵׁת. LXX: εἶδος (מראה).

לפי בעלי HALOT (IV, 1486a) "שית" הוא Tracht (לבוש/בגד/כסות), שורש הצורה הוא "שית" במשמעות 'שם, הניח', המרמז על הנחת הבגד על הגוף ולבישתו. שורש זה מצוי גם בפניקית, פונית ואוגריתית באותו משמע (HALOT IV:1484a). לצורה הנדונה אין לפי הידוע מקבילות שמיות, ולכן משמעותה היא הקשרית בלבד. טור-סיני משווה את הפסוק בספר משלי (2 לעיל) לפסוק בספר איוב: "ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים" (כד:טו), ומהשוואה הזאת נובע, ש"שית" הוא בגד שבו מכסה האשה הזונה את פניה כדי שלא יכירוה (ב"י XIV:7080ב, הערה 1), כשם שהניאוף שם "סתר פנים" (איוב לעיל) שלא יכירוהו, שכן ניאוף דינו מוות.

שלמה

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה למדיי (X 16), היא מצויה במ"ק (X 13) ובמ"מ (X 3). הצורה מתועדת במגילת המקדש (X 6, תקליטור האקדמיה), גם ב-ס' תחילית, כך בלשון חז"ל (מכילתא). היא נמצאת גם בשירת ימי הביניים (ב"י XVI:7576א), ואחר כך השימוש בה פסק.

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. השב תשיב לו את העבוט כבא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך (שמ' כד:יג).

2. ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך (דב' כט:ד).

3. והמה מבאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות ונשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה (מל"א י:כה).

4. ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה (מל"א יא:כט).

5. עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תה' כד:ב).

מ"מ:

6. וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נח' ט:כא).

הצורות המקבילות בשפות השמיות: התורה השומרנית šamla, וכך בערבית שבה משמש גם הפועל = 'עטף'. **תרגומים:** LXX: σαμωδισμωσ (מלבוש), σαμωδισωσ (מלבוש), משמש גם הפועל = 'עטף'.

הגסדס (בגד – איוב ט:לא). אונקלוס – כסות (בכל מקום), ת"י – כסות (יהו' ט:ה, מל"א יא:כט), לבוש (יהו' כב:ח, מל"א י:כה).

HALOT (III, 1332a), וגם NIDOTTE 3:1256: וריאנט של שמלה (ע"ע), וכך דעת

NIDOTTE 3:1255-1256. זה מוכח מהשוואת הפסוקים המקבילים:

לא בלו **שלמתיכם** מעליכם (דב' כט:ד) // **שמלתך** לא בלתה מעליך (דב' ח:ד),

אם חבל תחבל **שמלת** רעך עד בא השמש תשיבנו לו // כי הוּא כסותה לבדה הוּא

שמלתו לערו... (שמ' כב:כה-כו),

על שור על חמור על שה על **שלמה** (שמ' כב:ח) // לא תראה את שור אחיך או את שיו

<...> וכן תעשה לחמרו וכן תעשה **לשמלתו** (דב' כב:א-ג),

כלי כסף וכלי זהב ו**שלמות** (מל"א י:כה, דה"ב ט:כד) // כלי כסף וכלי זהב ו**שמלות**

(שמ' ג:כב, יב:לה).

הצורה "שלמה" נוצרה בשיכול עיצורים, כנראה, מטעמי אֶפּוֹנִיָּה (euphony), כלומר,

צירוף צלילים נעימים לאוזן (Gesenius 1957:p.19m, Bergstraesser 1962:p.209).

נראה לנו, שהשיכול התרחש מטעמים פונטיים: בהגיית "שמלה" יש קפיצה ממקום החיתוך

של $\$$ מכתשי-שיני אל השפתיים [m] וחזרה פנימה להגה השוטף (צידי / צולל / שוטף) [l],

שהיא פעילות הגאית לא נוחה. אפשר שהדוברים בימי המקרא שינו את הסדר, כך שמקומות

החיתוך יהיו לפי הסדר בפיו של הדובר, והתנועה התחילית הונמכה בהתאם: $a < i$, [š]

מכתשי-שיני < [l] מכתשי-שיני צולל / שוטף קולי < [m] דו-צידי שוטף / אפי / קולי

(Bauer-Leander 1969²:458s). כך היא הסיבה גם לשאר חילופין, כגון כשב / כבש וכיוצא

בו. למקומות החיתוך של עיצורים, ראה בלאו תשל"ב: 44-42.

שמלה

שכיחות הצורה במקרא היא גבוהה מאוד (X 29), היא מצויה במ"ק בלבד. הצורה מתועדת בכל רובדי הלשון (ב"י XVI:7585א), בבן-סירא (X 1), בלשון התנאים (X 15). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו במשמעות של מלבוש נשים, אפשר בגלל סינונימיה בתחום הביגוד (על התייחדות המשמעים במצב של סינונימיה ראה גלוסקא 1999: 120, ושם ביבליוגרפיה נוספת).

נביא כמה היקריות:

1. ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו שמלתיכם (בר' לה:ב).
2. ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים (בר' לז:לד).
3. וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם (שמ' יב:לד).
4. כי הוא כסותו לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שמ' כב:כו).
5. עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דב' י"ח).
6. והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה (דב' כא:יג).
7. לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלהיך כל עשה אלה (דבק כב:ה),

המקבילות בשפות שמיות-חמיות: ארמית ממלכתית šá-am-lat, תורה שומרנית

šāmāla; ערבית šamlat – טורבן. **תרגומים:** LXX: ἡμιμαστος (מלבוש – שמ' ג:כב), ἡμιμαστος (מלבוש – בר' ט:כג), ἡμιμαστος (טלית – בר' לה:ב). אונקלוס – לבושין (שמ' ג:כב), כסות (בר' ט:כג); ת"י – לבושויה (יהו' ז:ו), כסות (שופ' ח:כה), מלבוש (יש' ט:ד).

לפי Hönlig (1957:56), "שמלה" היא שם כללי למלבוש או מלבוש עליון, כגון כתונת

רחבה וארוכה (השווה NIDOTTE 3, 1255-1256). לפי הנתונים בלשונות השמיות, הצורה

הנדונה היא המקורית בעברית: השורש הפועלי "שמל" אינו משמש בעברית, ויותר מכך: טור-סיני (ב"י XVI:7584, הערה 2) סבור שגם בערבית גזור הפועל "שמל" במשמעות 'עטף, הקיף' מן השם. משמעות הצורה כשם כללי למלבוש עולה מן ההקשרים והתקבולות שבפסוקים (4, 7).

על היחס בין "שמלה" ל"שלמה" עיין בסעיף הקודם.

שק

שכיחות צורה זו במקרא בשתי משמעויותיה היא גבוהה מאוד: 1. במשמעות 'אמתחת' (X 7); 2. במשמעות 'אריג גס לכיסוי הגוף' (X 41, בנסיבות אַבל או צער). הצורה במשמעות 2 היא הרלוונטית לנושא העבודה הנוכחית, ועל כן נתייחס רק אליה. ההיקריות של הצורה במשמעות 2 נמצאות במקראית הקלאסית (X 29), ובמקראית המאוחרת (X 12). בלשון התנאים הצורה ("סק") משמשת רק במשמעות 1, ובלשון האמוראים (X 1) שהייתה אותה שעה לשון כתב בלבד – רק במשמעות 2, כשריד מקראי (קוטשר תשל"ב, עמ' 54, סעיף יד). בלשון ימי-הביניים נעלם השימוש בצורה במשמעות הנדונה (ב"י XVI:7608א), וכך בעברית בת-ימינו, משום שבתקופות אלה בטל השימוש בשק כאות אַבל.

נביא כמה היקריות:

מ"ק:

1. ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב

בשק ויהלך אט (מל"א כא:כז).

2. ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על-בשרו מבית (מל"ב ו:ל).
3. בחוצתיו חגרו שק על גגותיה וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי (יש' טו:ג).
4. כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה על כל ידים גדדת ועל מתנים שק (יר' מח:לז).
מ"מ:
6. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדלה ומרה (אס' ד:ג).
7. ואתנה את פני אל אדני האלהים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר (דנ' ט:ג).
8. וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ידוד עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים על פניהם (דה"א כא:טז).

צורות מקבילות בשפות שמיות: אכדית: s/šaqqu(m) – שק, בגד אַבל (AHW,)
 saqa; (CAD 5, 169 ;1027b); סורית: saqqā, וכך ארמית נוצרית ארץ-ישראלית; מנדאית: saqa
 (Drower-Macuch 1963:314b). **תרגומים:** אונקלוס – סקא (כגון בר' מב:כז); ת"י – סקא
 (מל"א כא:כז).

לדעת בעלי HALOT (III, 1349a-1350a) ובעלי NIDOTTE 3:1270, הצורה העברית שאולה מן המצרית šg, בקופטית sok. קרוב יותר להניח, לדעתנו, שהיא "אח" לזו שבאכדית, משום שהמבנה הפונימי והסמנטי שווים בשתי הלשונות: גם באכדית וגם בעברית המקראית קיים היסוד של הכפלה בתנועת התחילית /a/, אך במקראית היא ניכרת הלכה למעשה בצורות של נטיית הריבוי (כגון שְקִים) ושל נטיית הכינויים (כגון שְקֶה). כך המבנה הסמנטי – בשתייהן המשמעים שווים.

השימוש ב"שק" כאות אבל הוא ייחודי רק ללשונות שמיות-מערביות, כיוון שבאכדית מצויה משמעות זאת רק ברובד הניאו-בבלי; ובהערה ב-CAD (עמ' 169, 5) מדובר בשימוש "which reflects Wsem mourning rites".

הצורות המקראיות "אמתחת" ו"אריג" משמשות הרבה באכדית (CAD לעיל, שם),
ואין ספק שהן היו כלל-שמיות (השווה סעיף 4.6 לקמן).

שריון

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה (X 5), היא מצויה במ"ק (X 3) ובמ"מ (X 2).
הצורה מתועדת בלשון חז"ל (X 2, תוספתא ומכילתא דרשב"י, תקליטור האקדמיה) ובלשון
ימי הביניים (ב"י XV:7464). היא נמצאת גם בעברית בת-ימינו, ונוצרו ממנה גם פעלים
גזורי-שם.

נביא היקריות הצורה:

מ"ק:

1. וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים
שקלים נחשת (שמ"א יז:ה).

2. וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון (שמ"א
יז:לח).

מ"מ:

3. ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים
והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל בית יהודה (נח' ד:י).

4. ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים
(דה"ב כו:יד).

צורות מקבילות במקרא: שָׁרְיוֹן, שָׁרְיוֹן. המקבילות בשפות שמיות-חמיות: סורית
šeryānā (Payne-Smith 1879:598b); אכדית sari(y)am, sari(y)am, חורית, חיתית

(ni) šariam (Ellenbogen 1962:163), מצרית tryn. **תרגומים**: LXX: θοραξ (שריון חזה). ת"י – שרִינָא (בכל מקום).

לפי בעלי HALOT (IV, 1655b) "שריון" הוא scale armour, coat of armour המשמעות הזאת עולה גם מהפועל "לבש" הקשור לצורה (1,2 לעיל). הנתונים במקרא מלמדים, שהצורה אינה מקורית במקראית: (1) ריבוי הצורות המקבילות שקיימות בעברית (שרין, סריון, ע"ע), (2) צורת-המשנה הקיימת באכדית (ראה לעיל), (3) שתי סיומות צורת הרבים שמתועדות במקרא: שרינות (4 לעיל) ושרינים (3 לעיל). כפילויות אלה משקפות את לבטי הדוברים או הכותבים בסיגולה של צורה שאולה, שמקורה בחורית ובחיתית. הצורה משמשת גם במשמעות המטאפורית: "וילבש צדקה כשרין" וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה" (יש' נט:ז), תכונת הצדקה אוחזת את הסובייקט, כמו ששריון עוטף את כל הגוף. ראה גם את הכתוב בסעיף "סריון" בפרק הזה.

שרין

שכיחות הצורה במקרא היא נמוכה מאוד (3 X), היא מצויה במ"ק (2 X) ובמ"מ (1 X). הצורה מתועדת בספר בן-סירא (מג:כ), בלשון התנאים (3 X) ובשירת ימי הביניים (ב"י XV:7465א). לאחר מכן הצורה נעלמה מן הלשון.

נביא היקריות הצורה:

מ"ק:

1. ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך ירך והוציאני מן המחנה כי החליתי (מל"א כב:לד).

2. וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל

קנאה (יש' נט:ז).

מ"מ:3.

ואיש משך בקשת לתמו ויך את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכב הפך

ידך והוצאתני מן המחנה כי החליתי (דה"ב יח:לג).

לפי בעלי HALOT (IV, 1655a) הצורה היא וריאנט סמנטי (ולא מורפולוגי) של

"שריון" (ע"ע), הואיל ופעל ב"שריון" המעתק הכנעני $\bar{a} < \bar{o}$: שרין < שריון, אך לא בכל

התמניות. מסבירים את החריגים ב"תחולתם המוגבלת של מעתקי ההגאים" (בלאו

תשל"ב:31, השווה Bart 1967:par.163b, Bergsträsser 1963:par.25c). לבני

(תשכ"ו:205-206) סבור, שההסבר לכך הוא גררה (attraction), אך זה אינו מסביר את כל

המקרים, גם בנידונה. יש לציין, שגם בצורה זו משמש פועל "לבש", אם כי במשמעות

המטאפורית (2 לעיל). ראה גם את הכתוב בסעיף "סריון" בפרק הזה.

*תכריך

צורה זו יחידאית במקרא ומצויה (Cohen 1978:126) במ"מ. היא משמשת בלשון

התנאים (X 17) ובלשון האמוראים (X 12) במשמעויות של 'חבילה', 'עור לכריכת בגדים'

ו'בגד למת' (גלוסקא תשמ"ח: 1255-1256). בלשון ימי הביניים ובעברית החדשה משמעות

הצורה היא 'בגד למת'.

הנה היקרות הצורה:

ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוך

וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה (אס' ח:טו).

תרגומים: תַּכְרִיכִין (תרגום יונתן ל"נֶפֶךְ", יח' כז:טז), גלילית: תַּכְרִיכִין = בגדי המת (Sokoloff 1990:581b). LXX: αμνηδᾶς (כתר).
לפי בעלי HALOT (IV, 1735b) "תכריך" הוא מלבוש עליון; הצורה שאולה מארמית (ואגנר 1966: 118, מס' 324); ידוע שהמקראית המאוחרת הושפעה מארמית הרבה יותר מהרבים הקדומים (הורביץ תשל"ב: 26, סעיף ב1).

תלבושת

צורה זו יחידאית במקרא ומצויה רק במ"ק. היא נעלמה מלשון חז"ל וחזרה לשימוש בשירת ימי הביניים (ב"י VII:776א). בלשון ימינו משמעות הצורה היא 'מערכת בגדים' (אבניאון תשנ"ז: 1100ב).

הנה היקרות הצורה:

וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (יש' נט:יז).

צורות מאותו שורש במקרא: לבש, לבוש, מלובש, הלביש, לְבוּשׁ, מְלֻבוּשׁ. **המקבילות בשפות שמיות-חמיות:** סורית talbeštā (Payne-Smith 1976:613a), אכדית talbuš/ltu (AHW, 1300), ערבית talbîs – מלבוש. **תרגומים:** LXX: περιβολαίων (מכסה).
לפי בעלי HALOT (IV, 1738a) "תלבושת" היא garment, דהיינו, שם כללי למלבוש; לפי דעה אחרת (Watts 1987:284-285) – uniform. הצורה הזאת היא אחת הצורות השמניות המקראיות המעטות עם תחילית ת-. בארט (Bart 1967:298) טוען, שבעברית

המקראית אין כלל שמות במשקל tiqtōlet (> taqtulat), ואפשר שנעלמה מעיניו הצורה הנדונה; הוא מציין שם רק את הצורות מלשון חז"ל, כגון "תכבוסת", "תספורת", "תשחורת". לפי זה ייתכן לפרש את הצורה המקראית כדימוי: "כתלבושת", ו-כ' נשמטה כדין "משך עצמו ואחר עמו" (כדברי ראב"ע בפירושו לבר' מט:כה, "מאל אביך ויעזרך ו[מ]את שדי ויברכך", ובפירושו לשם' גז, "בא-ל שדי ו[ב]שמי ה'..."). רד"ק בפירושו ליש' נט:ז טוען, ש"תלבושת" היא שם הפעולה מפועל "לבש" המוזכר בפסוק, והיא באה "לחזק העניין". חיזוק לדעה זו ניתן לראות בצורה "כמעיל" שאף היא דימוי, ושיעור הכתוב הוא תקבולת: "וילבש [...] כתלבושת // ויעט כמעיל". בהיקרותה היחידה באה הצורה במשמעות המטאפורית: "בגדי נקם תלבשת" – נקמה עזה. אפשר שמטעמים רגשיים של רצון הנביא בנרמה בגויים נוצרה באופן תת-מודע צורה יחידאית זו כניאולוגיזם.

יש להזכיר שבמהדורת BHS מציינים שלצורה הזאת אין מקבילות ב-LXX, בוולגטה ובפשיטתא, ועל סמך זה מציעים להשמיט אותה מהטקסט; לזאת מסכימים גם בעלי HALOT (IV, 1738a): לדעתם, הצורה היא a gloss, which is omitted in Septuaginta, Peshitta and Vulgata. אי אפשר לקבל דעה זו, מפני שכל הדיונים בלשון המקרא חייבים להתבסס קודם כול על הטקסט שכתוב בלשון זו ולא אל תרגומיו. עלינו להבין את הטקסט הנתון, ואי-הבנת נוסח מסוים אינה סיבה לשלילתו, במיוחד בעבודות מופת מדעיות.